

Részességi alakzatok a *furtum delictuma* esetén

Jelige: Hermes

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
I. fejezet: A <i>furtum</i>, mint magándelictum	4
II. fejezet: A részesség problematikája a <i>furtum</i>nál.....	9
1. Bevezetés.....	9
2. A részesség jelölése a forrásokban.....	10
2. Az <i>ope consilio</i> jelentése.....	11
3. Az <i>ope consilio</i> alapján adott <i>actio furti</i>	15
III. fejezet: A részesek felelősségre vonhatóságának előfeltételei	20
1. A dolózus elkövetés, mint a büntethetőség előfeltétele	20
2. A részesi hozzájárulás megvalósítása	23
2.1. A fizikai segítség megvalósításának lehetséges formái	23
2.2. Az értelmi segédek cselekményei	27
3. Az alapcselekmény befejezett alakzata, mint a részesi cselekmény büntethetőségének előfeltétele	28
4. A segéd felelősségének függetlensége	31
IV. fejezet: Fizikia bűnsegédlet (<i>opem tulisse</i>) (A D. 47,2,55,4 exegézise)	34
V. fejezet: A fizikai bűnsegély elhatárolása a társtettségétől.....	36
1. A társtettesek ellen adott keresetek tartalma	39
Összegzés	41
Bibliográfia	42

Bevezetés

Jelen korunk ítélkezési gyakorlatában is problémát jelent egyes esetekben a tettesi és részesi alakzatok egymástól történő elhatárolása. Ezt példázza az alábbi bírósági határozat indokolásából kiragadott szövegrészlet is:

„A tervezett lopás végrehajtásának elősegítése céljából a sértettet a II. r. terhelte kávéfőzés ürügyén a konyhába hívta. Ezalatt az I. r. és a IV. r. terheltek a szobából magukhoz vettek egy aranykarkötőt, valamint arany- és ezüst tárgyakról szóló 5 db zálogjegyet. A terheltek a következő napon a zálogjegyeken levő tárgyakat kiváltottak. Az eltulajdonított dolgok értéke összesen 142 633 forint.

I. A városi bíróság által megállapított tényállás szerint a lopás elkövetési magatartásához tartozó elvételt az I. r. és IV. r. terheltek valósították meg, s ehhez a II. r. terhelte úgy nyújtott segítséget, hogy társai szándékáról tudva, eltávolította a sértettet a lopás helyszínéről, magában az elvételben azonban nem vett részt, de elősegítette azt. Az I. és IV. r. terheltek tehát befejezett alakzatában valósították meg a lopást azzal, hogy az aranytárgyakat, illetőleg a zálogcédulákat magukhoz véve, a ruházatukba rejtve a sértett számára teljesen hozzáférhetetlenné tették. A II. r. terhelte ezt követően velük együtt távozott el a lakásból, ez azonban már nem tartozott az elvétel mozzanatához. Ehhez képest a II. r. terhelte nem társtettése, hanem bűnsegéde a jelentős értékre elkövetett lopás büntettének”¹

Ezen 25 évvel ezelőtt született bírósági határozatban szereplő döntés szerint nem társtettése, hanem bűnsegéde a lopásnak az a személy, aki a sértettet a tett színhelyéről elcsalva lehetővé teszi a vele akarategységben lévő társai számára, hogy véghezvigyék az elvételt. Habár a mai értelemben vett büntetőjog kialakulását a büntetőjog-tudomány képviselői a XIX. századra teszik,² ez a büntetőjogi dogmatikai gondolkodásmód nem új keletű. A kétezer évvel ezelőtt virágkorát élő antik Római Birodalom kiváló jogtudósai számos esetben jutottak olyan eredményre, amelyek mögött a fenti jogesetben szereplő dogmatikai meggondolás húzódik meg.

A dolgozatomban a Digestában fellelhető részességi alakzatokra vonatkozó töredékek vizsgálatán keresztül igyekszem bemutatni azt, hogy a modern kutatások során sok esetben méltatlanul kevés figyelmet kapó római büntetőjog terén az ókori Róma jogászai olyan dogmatikai kategóriákat alakítottak ki, amelyeket a hatályos büntetőjogi szabályrendszerünkön belül a mai napig alkalmazunk. Annak ellenére, hogy a római jogászok

¹ BH 1987. 34.

² Nagy, Büntetőjog általános rész, 18.

még nem használtak olyan kifinomult és pontos fogalmi kategóriákat, mint napjaink jogtudósai, a részességre vonatkozó, mindmáig meghatározó jelentőségű szabályozási elvek az esetek többségében egyértelműen megtalálhatóak.

Miként azt a dolgozat címe is mutatja, a részességi alakzatok vizsgálatát a *furtum delictum*ára korlátozom. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a római jogban ismert többi *delictum*, illetve *crimen* esetén nem jelentek volna meg a bűnrészesség történeti előzményei. Az indokolja azonban a jelen dolgozat vizsgálódási körét kizárólag csak a *furtum magándelictum*ára szűkíteni, hogy e cselekmény kapcsán dolgozták ki a római jogtudósok a legcizelláltabban a részesi alakzatokkal kapcsolatos részletszabályokat.

I. fejezet

A *furtum*, mint magándelictum

Ahhoz, hogy a lopási cselekmény esetén a részesekre vonatkozó szabályokról megfelelő képet alkothassunk, először tisztázni kell, hogy milyen tényállási kört ölel fel a *furtum delictuma*.³ A római jogban a *furtum*⁴ fogalmát Paulus⁵ a *paetori edictum*hoz írt kommentárjának 39. könyvében határozza meg, amely a következőképpen hangzik (D. 47,2,1,3 Paulus 39 *ad edictum*):

Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve.

Tehát Paulus, a klasszikus kor kiváló jogásza a lopásra a következő definíciót adja: a lopás egy dolog csalárd megragadása haszonszerzési célzattal, éspedig akár maga a dolog, akár annak használata vagy birtoka tekintetében.⁶ Ez a fogalom nem egyezik meg a hatályos magyar Btk. 316. § (1) bekezdésében szereplő lopás bűncselekményének törvényi tényállásával, amely a következőképp hangzik: *Aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el.* Ha a *furtum* római jogi fogalmát összevetjük a hatályos magyar Büntető Törvénykönyvben szereplő lopás törvényi tényállásával, akkor kiderül, hogy a *furtum* a mai értelemben vett lopáson kívül magába foglalta a ma ismert legtöbb vagyron elleni bűncselekményt, így a sikkasztás,⁷ csalás,⁸ és jogtalan elsajátítás⁹ eseteit is. E mellett a római jogászok felfogása abban is különbözött napjaink jogászainak álláspontjától, hogy Rómában a *furtumot* nem a *crimenek*, vagyis a mai értelemben vett

³ A *furtum* újabb irodalmához vö. átfogóan Kaser-Knütel, RR, 253-255; míg a régebi irodalomról mérvadó áttekintést ad Kaser, RPR, 614 skk.

⁴ A *furtum*ról lásd összefoglalóan: Zimmermann, The Law of Obligations, 923 skk.

⁵ Kunkel, Juristen, 244.: Iulius Paulus Cervidius Scaevola tanítványa volt, aki Papinianust követte a *praefectus praetorioi* tisztségben.

⁶ A *furtum* preklasszikus kori fogalmat „uferlos”-nak, parttalannak nevezi Kaser, RPR, 614, mert akár a dolog jogellenes megsemmisítését vagy a csalást is magában foglalhatja. Hangsúlyozza, hogy a klasszikus jogászok megszorító értelmezésekkel dolgozták ki az uralkodó fogalmat. Hasonlóan vélekedik Honsell – Mayer-Maly – Selb, RR, 358. A kazuisztikus jogászai döntések és a *regulae iuris* illetve a definíciók viszonyához vö. Kaser, *Actio furti*, 90 skk.

⁷ Btk. 317. § (1) bek.: *Aki a rábízott idegen dolgot jogtalanul eltulajdonítja, vagy azzal sajátjaként rendelkezik, sikkasztást követ el.*

⁸ Btk. 318. § (1) bek.: *Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz, csalást követ el.*

⁹ Btk. 325. § (1) bek.: *Aki a talált idegen dolgot eltulajdonítja, avagy nyolc nap alatt a hatóságnak vagy annak, aki elvesztette, nem adja át, úgyszintén aki a véletlenül vagy tévedésből hozzá került idegen dolgot eltulajdonítja vagy nyolc nap alatt vissza nem adja, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

bűncselekmények közé, hanem a *delictumok* csoportjába sorolták, amelyek elkövetőinek felelősségre vonása a sértett által indított kereset segítségével, magánjogi peres eljárás keretein belül történt.¹⁰

A Paulus által megadott fogalom a *furtum* pontos tényállásának tekinthető, ugyanis büntetőjogi szempontból tartalmazza a *delictum* lényeges körülményeinek összességét,¹¹ és mint ilyen, tárgyi és alanyi oldalra tagolható.

A tényállás tárgyi oldalán található az elkövetési tárgy, amely a *furtum* esetében nem más, mint maga a dolog, vagy annak használata, illetve annak birtoklása.¹² Fontos megjegyezni, hogy míg a mai büntetőjog szerint lopást csak idegen dolgon lehet elkövetni, addig a római jog néhány olyan tényállást is a lopás fogalma alá vont, amelyek esetén az elkövetési tárgy saját dolog (*res sua*) is lehetett (*furtum possessionis*).¹³ A *furtum possessionis* legtipikusabb esete az, amikor a zálogadós visszalopja a kézizálogba adott dolgot a záloghitelezőtől.¹⁴ E speciális esetet kivéve az elkövetési tárgy csak olyan ingó dolog lehet, amely másnak a tulajdonában van.¹⁵

A tárgyi oldal következő eleme az elkövetési magatartás, ami alatt a *contrectatio*, vagyis a dolog megragadását (birtokba vételét) kell érteni.¹⁶

A modern büntetőjogi dogmatika szerint a tárgyi oldalon szerepelnek még az úgynevezett egyéb tényállási elemek (hely, idő, mód, eszköz stb.), amelyek minősítő körülményként szerepelhetnek. Ilyen minősítő körülmény például az, hogy ha a tolvaj éjszaka követi el a lopást vagy fegyverrel védekezik, ugyanis e társadalomra különösen veszélyes elkövetési módok esetében a XII t. t. a jogos védelem határát az élet elleni támadásig emelte.¹⁷

A következő tényállási elem a cselekmény materiális eredménye, amely a tolvaj vagyonának növekedésében és a sértett vagyonának csökkenésében jelenik meg.¹⁸ Végül itt szerepel az okozati összefüggés, amelyet a jogászok a bizonyíthatóság oldaláról közelítettek meg. Ez a tetten ért tolvaj esetében nem jelentett problémát, ugyanis a tettenérés szemmel

¹⁰ Molnár - Jakab, Római jog, 328; Földi – Hamza, A római jog, 560.

¹¹ Molnár, Tényálladék Rómában, 203.

¹² Molnár, Tényálladék Rómában, 203.; Ankum, *Furtum pignoris*, 128 sk. kiemeli, hogy az archaikus római jog minden bizonnyal még csak a dologlopást ismerte. A birtoklopás illetve a használati lopás későbbi keletű.

¹³ A témáról egyéni látásmóddal ír Thomas, *Furtum* 136 skk.

¹⁴ Lásd a hazai irodalomból Pozsonyi, *Furtum suae rei*, 129 sk.; vö. Ankum, *Furtum pignoris*, 134 skk.; az argumentáció folytatását l. Ankum, *Furtum* 99 skk.

¹⁵ Molnár, Tényálladék Rómában, 203.; Az eladott dologra vonatkozóan vö. Kaser, *Actio furti*, 105 skk.

¹⁶ Molnár, Tényálladék Rómában, 203.

¹⁷ XII t. t. 8,12; XII t. t. 8,13; D. 47,2,55,2 Gaius 13 ad ed. prov.; vö. Honsell – Mayer-Maly – Selb, RR, 359 sk.

¹⁸ Molnár, Tényálladék Rómában, 203.

látható volt. A tetten nem érés esetén viszont a bizonyítási eljárást kellett lefolytatni a tényállás tisztázása és a tettes felelősségének megállapítása végett.¹⁹

A *furtum* tényállásának alanyi oldalán a cselekmény elkövetői állnak, tehát maga a tettes, a társbűntetők, illetve a részesek.²⁰ A *furtum* tettese a római jogban főszabályként serdületlen személy nem lehet, kivéve, ha a serdültséghez közel áll, és a vétőképesége így már vélelmezhető.²¹ Itt az olyan *impuveres infantia maiorest* kell érteni, akik az *infantia* (7 év) életkoránál már idősebbek, de a serdültség korhatárát (14 év) még nem érték el, de az utóbbihoz állnak közelebb. Ez azonban a részesekre nem vonatkozik, vagyis a *furtum* részese kizárólag csak serdült személy lehet.²² Fontos megjegyezni, hogy a *furtum delictumát* – mint a legtöbb magánbűncselekményt – kizárólag csak szándékosan lehetett elkövetni.²³

A lopás elkövetője ellen a *praetor* az *actio furti*²⁴ elnevezésű *poenalis actio*t tette közzé a hirdetményében, amellyel a felperes *poena* megfizetését követelhetette az alperestől, továbbá a marasztalás *infamiat* eredményezett.²⁵ Már a XII t. t. is tartalmazott rendelkezéseket a *furtumról*,²⁶ és már itt különbséget tettek a tetten ért (*furtum manifestum*)²⁷ és a tetten nem ért tolvaj (*furtum nec manifestum*)²⁸ cselekményének jogkövetkezményei között. Ez a differenciálás a római jog története során mindvégig megmaradt.²⁹ Gaius szerint a következő esetekben beszélhetünk tetten ért tolvajról (Gai. 3,184):

Manifestum furtum quidam id esse dixerunt, quod dum fit, deprehenditur. Alii vero ulterius, quod eo loco deprehenditur, ubi fit, velut si in oliveto olivarum, in vineto vuarum furtum factum est, quamdiu in eo oliveto aut vineto fur sit; aut si in domo furtum factum sit, quamdiu in ea domo fur sit.

Az elkövetési cselekmény sokszor hosszabb folyamat, amelynek végső eredménye a jogellenes elvétel. Gaius itt megszorítóan értelmezi a szabályt, mert az elkövetés helyszínéhez köti a tetten érés megállapítását. Gaius szerint az számít tetten ért tolvajnak, akit a *delictum*

¹⁹ Molnár, Tényálladék Rómában, 204.

²⁰ Molnár, Tényálladék Rómában, 204.

²¹ Molnár, Tényálladék Rómában, 205.

²² Molnár, Tényálladék Rómában, 205.

²³ D. 47,2,23 Ulpianus 41 ad Sab.; Molnár, Tényálladék Rómában, 205.

²⁴ Az *actio furti*nak több formája ismeretes lásd Zlinszky, Római büntetőjog, 128sk.; Manthe, Lance et licio, 164sk.

²⁵ Zimmermann, The Law of Obligations, 933.

²⁶ A XII t. t. *furtummal* kapcsolatos rendelkezéseit lásd Zlinszky, Római büntetőjog, 127sk.

²⁷ XII t. t. 8,14; vö. Guarino, *Ineptiae iuris romani*, 326 skk.

²⁸ XII t. t. 8,16; vö. Honsell – Mayer-Maly – Selb, RR, 359 sk. – kiemelve az ősi germán jogokkal való hasonlóságot.

²⁹ Zimmermann, The Law of Obligations, 936.; Sáy, Előadások római büntetőjogból, 61.

elkövetése közben, vagy pedig az elkövetés helyén fogtak el. Gaius így ír a tetten ért tolvaj büntetéséről (Gai. 3,189):

Poena manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat. Nam liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat... In servum aequè verberatum animadvertebatur. Sed postea inprobata est asperitas poenae, et tam ex servi persona quam ex liberi quadrupli actio praetoris edicto constituta est.

A XII táblás törvény szerint tehát a tetten ért tolvajt megkorbácsolták, legyen az szabad ember vagy rabszolga, továbbá a szabad embert odaítélték a sértettnek, vagyis az elkövető a *ius civile* szabályai szerint rabszolga lett³⁰ (*capitis deminutio maxima*). A XII t. t. által a szabad személyre és rabszolgára egyaránt alkalmazott testi fenyítés nem áll összhangban az ókori jogrendszerek szokásos szankciórendszerével. Általános alapelvnek számított ugyanis, hogy testi fenyítés csak rabszolga (esetleg idegen) ellen alkalmazható, de sohasem az adott polisz polgára ellen.³¹ A *praetor* az *edictum*-ban ezért mérsékelte a tetten ért tolvaj büntetését, és *quadruplum*-ra menő keresetet adott a *fur manifestus* ellen, akár szabad, akár rabszolga volt.³² A tetten nem ért tolvaj fogalma Gaius Institúcióiban negatív módon került meghatározásra (Gai. 3,185):

Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quae diximus, intellegitur. nam quod manifestum non est, id nec manifestum est.

Gaius szerint tehát minden olyan tolvaj *fur nec manifestus*-nak számít, aki nem tartozik a *fur manifestus* körébe. A tetten nem ért tolvaj büntetéséről Gaius a következőt írja (Gai. 3,190):

Nec manifesti furti poena per legem XII tabularum dupli inrogatur, eamque etiam praetor conseruat.

A tetten nem ért tolvajok ellen megadott *actio furti* mind a XII t. t., mind pedig a *praetori edictum* szerint a lopott dolog értékének kétszeresére ment.

³⁰ Molnár – Jakab, Római jog, 123.

³¹ Vö. Jakab, *Praedicere*, 62 sk.

³² Vö. Guarino, *Ineptiae iuris romani* 326 skk.

Gaius az *actio furti* aktív legitimációjának főszabályát az alábbiakban fogalmazza meg (Gai. 3,203):

Furti autem actio ei competit, cuius interest rem salvam esse, licet dominus non sit. itaque nec domino aliter competit, quam si eius intersit rem non perire.

Tehát az *actio furti* felperese lehet bármely személy, akinek jogos érdeke fűződik a dolog épségben való megmaradásához.³³ E személyi körhöz tartoznak a tulajdonoson kívül például az egyes *custodia*-kötelezettek is.³⁴

Az *actio furti* alperese pedig az lehet, aki a *furtumot* elkövette, valamint az, aki az elkövetőnek segítséget nyújtott vagy tanácsot adott (*ope consilio*)³⁵ a *delictum* elkövetéséhez.³⁶

³³ Az aktív legitimáció vonatkozásában két fő vonulat alakult ki a szakirodalomban: Schulz, Aktivlegitimation 23 skk. szerint a klasszikus jogban a tulajdonos mellett csak azok lehettek felperesek, akik *custodia*-kötelezettek voltak. Ezzel szemben Thomas, *Furtum* 135 skk. szerint nem a *custodia*-felelősség, hanem a birtokviszony a döntő. A témához vö. Ankum, *Furtum pignoris*, 130 skk.; Kaser, *Actio furti*, 97 skk. az uralkodó nézetek összefoglalásával.

³⁴ Gai. 3,205-206; lásd ehhez még Nelson - Manthe, Gai Institutiones III 182-225, 193sk.; Pozsonyi, *Furtum suae rei*, 128 sk.

³⁵ Benedek, Tettesség és részesség, 218 sk.; Benedek, Felbújtó és bűnségéd a római jogban, 50.

³⁶ Benedek, Római magánjog, 208.

II. fejezet

A részesség problematikája a *furtum*nál

1. Bevezetés

A rövid elméleti bevezetést követően rátérek a dolgozat központi témájára, a lopási cselekményhez járuló részesi alakzatok részletes elemzésére.³⁷ Gaius világosan különbséget tesz a lopás tettesi és részesi elkövetői alakzatai között (Gai. 3,202):

Interdum furti tenetur, qui ipse furtum non fecerit, qualis est, cuius ope consilio furtum factum est. In quo numero est, qui nummos tibi excussit, ut eos alius surriperet, vel opstitit tibi, ut alius surriperet, aut oves aut boves tuas fugavit, ut alius eas exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum; Sed si quid per lasciuiam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, videbimus, an utilis actio dari debeat, cum per legem Aquiliam, quae de damno lata est, etiam culpa puniatur.

Néha felel lopásért az is, aki maga nem követett el lopást, amilyen az a személy, akinek a segítségével és tanácsával történt a lopás. Ugyanide sorolják azt is, aki kiütött (a kezéből) pénzdarabokat, hogy azt egy másik elrabolhassa, vagy azt, aki utadba állt, hogy más kirabolhasson, vagy azt, aki a te juhaidat, vagy marhádat megfutamította, hogy azokat más elfogja. És a *veteres* is ezt írták arról, aki vörös posztóval megfutamította a csordádat. Ha azonban valaki tréfából és nem azzal a szándékkal, hogy lopást kövessenek el, csinált ilyesmit, meglátjuk, hogy vajon kell-e *utilis actio*t adni, mivel a *lex Aquilianá*, amelyet a károkozásról hoztak, büntetik a gondatlanságot is.³⁸

A gaiusi *Institutiones* harmadik könyvének 202. paragrafusa leszögezi, hogy a tolvajon kívül az ellen is megadják az *actio furtit*, aki ugyan nem követett lopást, azaz nem valósította meg a *furtum* tényállását, azonban cselekményével hozzájárult ahhoz, hogy a tolvaj a lopást megvalósíthassa. Ezeket a személyeket részesként vonják felelősségre.³⁹ Gaius a következő példákkal illusztrálja a részesség eseteit: 1. „A” kiüti a „B” kezében lévő pénzérmekeket abból a célból, hogy „C” a földre hullott érmekeket össze tudja szedni és elvinni. 2. „A” elállja „B” útját, hogy az ne tudja összeszedni a földön heverő pénzdarabokat, és így „C” el tudja őket

³⁷ Marton, *A furtum*, 188 sk.

³⁸ Brósz Róbert fordítása.

³⁹ Benedek, *Felbujtó és bűnségéd*, 48.

lopni, és 3. „A” szétzavarja „B” legelő marháját, hogy azokon „C” lopást tudjon elkövetni. Minden egyes példa esetén követelményként szerepel az, hogy a bűnsegéd és a tolvaj szándékegységben cselekedjen. Ha a felek között nem áll fenn a szándékegység, akkor a segéd cselekménye legfeljebb egy más, önálló *delictumot* (pl. dologrongálást) valósít meg, de részesi hozzájárulásként nem értékelhető.⁴⁰

A szövegből az is kiderül, hogy már a köztársasági kor jogászhai (*veteres*) is azon az állásponton voltak, hogy meg kell adni az *actio furtit* az ellen, aki elősegítette a lopás megvalósulását azzal, hogy egy vörös posztót lobogtatva szétkergette a legelő marhacsordát.

2. A részesség jelölése a forrásokban

A római jog egyes forrásaiban a részesség mindkét alakzatával, a felbujtással és a bűnsegéllyel egyaránt találkozhatunk, ám ezek felismerése és elhatárolása – mint Benedek Ferenc hangsúlyozza – „a kialakulatlan és ingadozó terminológia miatt igen nehéz”.⁴¹ Amikor egy bűncselekmény elkövetésénél részesek vagy bűnpártolók is közreműködnek, olyankor a tettest a *princeps delicti*, a *princeps atque architectus sceleris*, illetve a *principalis reus* kifejezések jelölik.⁴² A bűnrészességgel kapcsolatban használt *auctor* kifejezés alatt a felbujtót kell érteni.⁴³ Az olyan kifejezések értelmezése is nehéz, mint a *sciens*, *conscii*, *sonsortes*, *socii*, *participes*, amikor a forrásszövegben hiányzik a tényállás leírása, ezért ezen kifejezések előfordulását a szerzők figyelmen kívül hagyják.⁴⁴ A részesség jelölésére a források terminus technikusként használják viszont a *curare* és az *ope consilio* szavakat. A *curare* ige minden esetben a hatályos jogi értelemben vett felbujtó tevékenységét jelölte, az *ope consilio* viszont „egy tipizáló gyűjtőneve volt a részesség valamennyi alakzatának”,⁴⁵ tehát mind a felbujtás, mind pedig a bűnsegély jelölésére egyaránt szolgált. A *furtum* esetén előforduló részesi alakzatok jelölésére az *ope consilio* kifejezést használták a jogtudósok,⁴⁶ ezért a dolgozatomban csak ezzel kívánok foglalkozni.

⁴⁰ D. 47,2,39 Ulpianus 41 ad Sab.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd, 58.

⁴¹ Benedek, Felbujtó és bűnsegéd, 49.

⁴² Benedek, Tettesség és részesség 218.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd, 49.

⁴³ Benedek, Tettesség és részesség, 218.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd, 49.

⁴⁴ Benedek, Tettesség és részesség, 218.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd, 49 sk.

⁴⁵ Benedek, Tettesség és részesség, 219.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd, 50.

⁴⁶ Marton, A *furtum*, 183 sk.

2. Az *ope consilio* jelentése

A *furtum*mal kapcsolatos jogtudósi véleményekben a jogászok az *ope consilio* szavakkal jelölik azokat a cselekményeket, amelyeket a modern büntetőjog tudománya részességgnek hív.⁴⁷ Az *ope* és a *consilio* kifejezések közelebbi jelentését Ulpianus, a Severus-korszak egyik kiváló jogásza a következőképpen határozza meg (D. 47,2,50,3 Ulpianus³⁷ *ad edictum*):

Consilium autem dare videtur, qui persuadet et impellit atque instruit consilio ad furtum faciendum: opem fert, qui ministerium atque adiutorium ad subripiendas res praebeet.

Az ad tanácsot (a tolvajnak), aki rábírással, buzdítással, vagy kioktatással járul hozzá a lopás elkövetéséhez; segítséget pedig az nyújt, aki a dolgok megragadásában segédkezik.

Ulpianus⁴⁸ a *praetori edictum*hoz írt kommentárjának első mondatában meghatározza, hogy milyen magatartási formák sorolhatók a tanácsadás (*consilium*) körébe. Ezeket a cselekményeket a *persuadeo* (rábír), az *impello* (hajt, buzdít, sarkall) és az *instruo* (ellát, felszerel) igékkel jelöli. Nézzük meg, hogy milyen magatartásokat kell érteni e három szó alatt.

A *persuadeo* kifejezés megegyezik azzal, amit a Btk. 21. § (1) bekezdése használ a felbujtás fogalmának meghatározására. Ez a szakasz a következőképpen hangzik: *Felbujtó az, aki más bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír. A persudeo* alatt olyan gondolatközléseket kell érteni, amelyek kiváltják a tolvajban a lopás elkövetésére irányuló szándékot.⁴⁹ Az *impello* ige a tolvajra gyakorolt olyan pszichikai ráhatásokat jelöli, amelyek a már meglévő, a lopás elkövetésére irányuló elhatározásában megerősítik, vagyis olyan magatartásokat, amelyek a tolvaj számára az elkövetni kívánt *delictum* tekintetében szándékerősítő hatásúak. Az *instruo* alatt pedig a tolvaj számára adott olyan tanácsok, iránymutatások értendőek, amelyek a lopás elkövetésének módjára vonatkoznak. Ezek alapján tehát a *consilio* magában foglalta a napjaink büntetőjogi dogmatikája szerinti felbujtást,⁵⁰ amit

⁴⁷ Vö. Btk. 19. §: *Elkövetők a tettes, a közvetett tettes és a társtettes (tettesek), valamint a fejbujtó és a bűnsegéd (részeselek).*

⁴⁸ Ulpianus életéhez lásd Kunkel, Juristen, 245 skk.

⁴⁹ Benedek, Tetteség és részesség, 219.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd a római jogban 50.

⁵⁰ Nagy, Büntetőjog általános rész, 220.; Mészáros, A részesség, 277.

a *persuadeo* szó jelölt, valamint a pszichikai bűnsegélyt,⁵¹ amelyre az Ulpianus kommentárjában szereplő *impello* és *instruo* igék utalnak.⁵²

Az *edictum*-kommentár második mondata az *ope* szóval jelölt magatartásformákat írja le. Ulpianus a *consilio* által lefedett cselekményekkel ellentétben itt nem kísérletezik a lehetséges elkövetési magatartások felsorolásával, hanem csak annyit állapít meg, hogy minden olyan magatartás ide sorolható, ami a dolgok megragadásában, tehát a *contrectatio* végrehajtásában mozdítja elő a tolvajt. Az *adiutorium praebere* kifejezőmód pedig kétségtelenné teszi, hogy nem társtettségéről van szó.⁵³ Az *ope* kifejezés alatt tehát a mai értelemben vett fizikai bűnsegélyt⁵⁴ értették a római jogászok, vagyis minden olyan cselekményt, ami a *delictum* megvalósulásának külső feltételeihez járul hozzá.

A fent elmondottak alapján kétségtelen, hogy a római jogban különbséget tettek a segédek cselekményei közt aszerint, hogy azok a bűncselekmény megvalósításának külső feltételeihez, vagy pedig a bűncselekményt megvalósító személyben lévő szubjektív motívumok kialakításához, illetve azok megerősítéséhez járultak-e hozzá. Ez a megkülönböztetés, illetve az *ope consilio* kifejezés értelmezése, ami a nyelvtani alakját tekintve úgynevezett *asyndeton*, a köztársasági kor jogászai számára még kérdéses volt a tekintetben, hogy konjunktíve vagy diszjunktíve kell-e felfogni.⁵⁵ Erre a kérdésre Paulus a *praetori edictum*hoz írt kommentárjának 59. könyve (D. 50,16,53,2 Paulus 59 *ad edictum*) alapján már Labeo választ adott:

Item dubitatum, illa verba "ope consilio" quemadmodum accipienda sunt, sententiae coniugentium aut separantium. Sed verius est, quod et Labeo ait, separatim accipienda, quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit... Sane post veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi et consilium malignum habuerit, nec consilium habuisse noceat, nisi et factum secutum fuerit.

Hasonlóan kétséges lehet az, hogy a „segítségével és tanácsára” szavakat hogyan kell felfogni, tehát, hogy együtt vagy külön kell-e őket érteni. A megfelelő álláspont az, ahogyan Labeo is mondja, hogy külön kell őket felfogni, ugyanis egy dolog az, amikor valaki segítséget nyújt egy lopáshoz, és egy másik az, amikor

⁵¹ Nagy, Büntetőjog általános rész, 223.; Mészáros, A részesség, 305 sk.

⁵² Benedek, Felbújtó és bűnsegéd a római jogban, 51. szerint mindhárom kifejezés (*persuadeo*, *instruo*, *impello*) olyan gondolatközlést jelent, amelynek hatására szánja el magát a tolvaj a lopás elkövetésére, tehát mindhárom kifejezés a felbújtásra utal.

⁵³ Benedek, Tettesség és részesség, 219.; Benedek, Felbújtó és bűnsegéd, 50.

⁵⁴ Btk. kommentár, 96 sk.; Nagy, Büntetőjog általános rész, 223 sk.

⁵⁵ Kaser, RPR, 616.; Jolowicz, *De furtis*, LXV skk.; Longo, *Ricerche*, 613 skk.; Benedek, Tettesség és részesség, 219.; Benedek, Felbújtó és bűnsegéd, 51.; Nelson – Manthe, *Gai Institutiones* III 182-225, 184sk.

valaki a tanácsát adja hozzá. És csakugyan, a veteresszel egyetértve, arra a következtetésre jutottunk, hogy nem tud segítséget nyújtani az, akiben nincs ártani akarás (a sértettel szemben), és nem valósulhat meg a tanácsadás, ha (a tolvaj) nem követi el a lopást.

Paulus ebben a fragmentumban Labeo sztoikus filozófiai gondolkodásmódon alapuló álláspontját ismerteti⁵⁶ az *ope consilio* értelmezését illetően: a részesi magatartásokat jelölő kifejezést diszjunktíve kell felfogni, tehát ahhoz, hogy a segéd ellen megadják az *actio furtit* nem feltétel az, hogy egyszerre nyújtson segítséget és adjon tanácsot, ugyanis a kettő közül bármelyik magatartás megvalósítása elegendő ahhoz, hogy a résztést felelősségre vonják. Az utolsó mondat megállapítása is nagyon fontos, amely szerint a segéd részéről feltétel egyfajta ártani akarás (*consilium malignum*) fennforgása, vagyis a bűnös szándék. A *consilio* által felölelt részesi magatartásformák esetén pedig a lopási alapcselekmény megvalósítását, vagyis a jogellenes eredmény bekövetkezését követelik meg ahhoz, hogy a tanácsadó ellen a *praetor* megadhassa a keresetet.⁵⁷

A részességet jelölő terminológia azonban igen pontatlan, ugyanis az *ope consilio* szófordulat mindkét eleme szerepel néhány forrásban a lopás megvalósulásában közreműködő személy cselekményének értékelésekor, még akkor is, amikor egyértelműen csak az egyik részesi alakzatról van szó.⁵⁸ Előfordul továbbá olyan eset is, amikor a részességre utaló terminológia nem jelenik meg a jogtudósok írásaiban, hanem a *quis* névmás utal a közreműködői ténykedésre.⁵⁹ Ennek feltehetőleg az az oka, hogy a klasszikus korban mind a segédet, mind pedig a tanácsadót felelősségre vonták és azonos jogkövetkezmények kerültek alkalmazásra velük szemben, ezért az *ope* és a *consilio* által felölelt magatartásformák közti különbségtételnek csak elméleti jelentősége volt.⁶⁰ Ez a fajta különbségtétel a gyakorlatban a iustinianusi kodifikációt követően vált jelentőssé. A Iustinianusi Instituitiókban a következőket olvashatjuk (Iust. Inst. 4,1,12):

Certae qui nullam operam ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

⁵⁶ Nelson – Manthe, Gai Institutiones III 182-225, 185.

⁵⁷ Benedek, Tettesség és részesség, 219 sk.; Benedek, Felbújtó és bűnsegéd, 51.

⁵⁸ D. 47,2,36 pr. Ulpianus 41 ad Sab.; D. 47,2,36,2 Ulpianus 41 ad Sab.

⁵⁹ D. 47,2,52,13 Ulpianus 37 ad ed.; D. 47,2,52,22 Ulpianus 37 ad ed.; D. 47,2,55,4 Gaius ad ed. provinc.; Benedek, Tettesség és részesség, 222.; Benedek, Felbújtó és bűnsegéd, 55 sk.

⁶⁰ Marton, A *furtum*, 180.

Persze az, aki a lopás elkövetéséhez tettel nem járult hozzá, hanem csupán tanáccsal szolgált, vagy bátorított a lopás elkövetésére, az lopás miatt nem felelős.⁶¹

Iustinianus szerint a tolvaj tanácsadóját nem lehet az *actio furtiva* felelősségre vonni. Vagy pedig a másik értelmezési lehetőség szerint Iustinianus itt a releváns és a *delictum* elkövetése szempontjából irreleváns tanácsadást igyekszik elhatárolni egymástól.

⁶¹ Ifj. Mészöly Gedeon fordítása.

3. Az *ope consilio* alapján adott *actio furti*

Mint arra fentebb már röviden utaltam már a XII t. t. is differenciált a tetten ért és a tetten nem ért tolvaj között, amely különbség a velük szemben alkalmazott szankciók tekintetében jelent meg. A *praetor* az *edictum*ában megtartotta ezt a fajta különbségtételt, és a tetten ért tolvajjal szemben a négyszeresre menő *actio furti manifesti*, a tetten nem ért tolvajjal szemben pedig a duplomot célzó *actio furti nec manifesti* adta meg.⁶² A részesek esetében viszont ez a fajta distinkció nem nyert alkalmazást, mint ahogyan az Paulus Sabinus kommentárjának 9. könyvéből kiderül (D. 47,2,34 Paulus *ad Sabinum*):

Is, qui opem furtum facienti fert, numquam manifestus est: itaque accidit, ut is quidem, qui opem tulit, furti nec manifesti, is autem, qui deprehensus est, ob eandem rem manifesti teneatur.

Az, aki lopásnál segédkezik, sohasem felel tetten ért tolvajként; így az is megtörténhet, hogy aki segítség miatt felel, az tetten nem ért tolvajként büntetendő, amíg az, akit elfogtak, tetten ért tolvajként lesz büntetve, ugyanazon ügy tekintetében.

A tényállás szerint feltehetőleg valaki a lopott dolog elvitelében segédkezett a tolvajnak, például együtt akarták elvinni azt a *delictum* elkövetésének helyszínéről. Ám mielőtt onnan el tudták volna vinni a dolgot, tetten érték őket. Ez alapján kétségtelen, hogy a tett helyszínén elfogott tolvaj *fur manifestus*ként fog felelni.⁶³ Kérdés azonban, hogy az a személy, aki csupán segítséget nyújtott a tolvajnak, büntethető-e *fur manifestus*ként. Paulus azt a választ adja, hogy a segéd mindig csak *fur nec manifestus*ként felelhet, tehát a bíró *duplumban* marasztalja⁶⁴ még akkor is, ha a tolvajjal együtt őt magát is tetten érik.⁶⁵ A *poena* számítási alapját a részesek esetében a tolvaj által ellopott dolog értéke fogja képezni. A tanácsadó esetében pedig nem kérdés, hogy csak *fur nec manifestus*ként felelhet, ugyanis ő nincs jelen a lopás elkövetésének helyszínén.⁶⁶

A fenti különbség oka feltehetőleg az, hogy az *actio furti manifesti* esetén nem lehetett összefoglaló formulát adni a tettes és a részes ellen.⁶⁷ A Gaiusi Institutiók szövegéből,

⁶² A keresetek tartalmához vö. Guarino, *Ineptiae iuris romani* 326 skk.

⁶³ Gai. 3,184.

⁶⁴ Sály, Előadások római büntetőjogból, 61 sk.

⁶⁵ Marton, *A furtum*, 192.

⁶⁶ Vö. Gai. 3,202; Honsell – Mayer-Maly – Selb, RR, 362. további irodalommal.

⁶⁷ Marton, *A furtum*, 282.

amelyben Gaius egy *actio fictitia* mintaformuláját mutatja be, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az *actio furti nec manifesti* alapján kiadott *praetori* formula tartalmazta az *ope consilio* kitételt. A Codex Veronensis⁶⁸ kéziratában a következő szöveg olvasható (Gai. 4,37):

IUDEx ESTO, SI PARET CONSILIOVE DIONIS HERMAEI FILII FURTUM FACTUM ESSE PATERAE AURAE, QUAM OB REM EUM, SI CIVIS ROMANUS ESSET, PRO FURE DAMNUM DECIDERE OPORTERET *et reliqua*.

A szöveg, úgy ahogyan a kéziratban látható, kétségtől hiányos. Lenel szerint a *consiliove* szó előtt az *ope* szónak és a sértett nevének kellett állnia,⁶⁹ és ezt az egyes szerzők általában elfogadják.⁷⁰ A fenti emendációnak megfelelően a Gaiusi Institutiók 1938-ban megjelent, Kübler által gondozott hetedik kiadásában a szóban forgó textus már a következő formában olvasható⁷¹ (Gai 4,37):

IUDEx ESTO. SI PARET LUCIO TITIO A DIONE⁷² HERMAEI FILIO OPEVE CONSILIO DIONIS HERMAEI FILII FURTUM FACTUM ESSE PATERAE AUREAE, QUAM OB REM EUM, SI CIVIS ROMANUS ESSET, PRO FURE DAMNUM DECIDERE OPORTERET *et reliqua*.

LÉGY BÍRÓ. HA KIDERÜL, HOGY L. TITIUSTÓL DIÓNAK, HERMES FIÁNAK SEGÍTSÉGÉVEL ÉS TANÁCSÁRA EGY ARANYCSÉSZÉT ELLOPTAK, AMELY DOLOG MIATT Ő, HA RÓMAI POLGÁR LENNE, TOLVAJKÉNT KELLENE A KÁRT MEGTÉRÍTENI, stb.

Az *ope consilio* kifejezés a nem jogász irodalomban Cicero Az istenek természete című művében a következő formában jelenik meg (Cic. nat. deor. 3,30,74):

Ope consilioque tuo furtum aio factum esse.

Állítom, hogy a lopás a te segítségével és tanácsodra lett elkövetve.

⁶⁸ A Gaiusi Institutiók eredeti kéziratát 1816-ban találta meg Niebuhr német romanista a veronai káptalan könyvtárában.

⁶⁹ Lenel, *Edictum Perpetuum*, 324 sk.

⁷⁰ Marton, *A furtum*, 275.

⁷¹ Hackl, *Die Formeln der actio furti*, 129.

⁷² Érdemes megjegyezni, hogy itt Gaius az alperes jelölésére nem a szokásos blanketta nevet (Numerius Negidius) használja, hanem a Diont, érzékelte ezzel az alperes hellén származását. A görög filozófiai művekben gyakoriak a Theon és a Dion blanketta nevek lásd Nelson – Manthe, *Gai Institutiones* III 182-225, 186sk.

Ez a forráshely azt valószínűsíti, hogy az *ope consilio* gyökerei az archaikus jogba, a *legis actios* eljárásokig nyúlnak vissza, ugyanis az *aio* ige tipikusan a *legis actios* eljárásban a felperes állítását jelentette.⁷³

A romanisták közt azonban vitás, hogy az *ope consilio* kifejezés a *legis actios* eljárásban a tettesre vagy magára a részesre vonatkozott-e.⁷⁴ Az előbbi álláspont képviselői szerint az *ope consilio* szavak eredetileg a tettes szándékos cselekményének nyomatékosítására szolgáltak a formulában, vagyis a „tettel és szándékkal” értelmet tulajdonítják neki.⁷⁵ A másik álláspont képviselői szerint pedig a kifejezés egyértelműen a részesre vonatkozott, és ez az álláspont tűnik helyesebbnek, ugyanis mind a Gaiusi Institutiók fent már idézett forráshelyén,⁷⁶ mind pedig a Digestában lévő, a kifejezést tartalmazó fragmentumok⁷⁷ a *furtum* bűnrészesekre vonatkoznak. Elképzelhetetlen, hogy ilyen nagy mértékű eltérés legyen a formula és a jogtudomány által alkalmazott kifejezések technikus jelentése között.⁷⁸

Ám az utóbbi véleményt elfogadók táborába is két részre oszlik: vannak, akik szerint külön formula volt meghirdetve a *praetori edictum*ban a tettes és a részes ellen, illetve vannak, akik szerint egyetlen formula volt használatos mindkettejük ellen.⁷⁹ A magam részéről az utóbbi álláspontot tartom helyesnek, vagyis a Lenel által megfogalmazott „Doppelzweck” (kettős cél) elméletet, amelynek lényege az, hogy ugyanazt a formulát adja meg a *praetor* a tetten nem ért tolvaj és a részes ellen is.⁸⁰ Lenel az *actio furti nec manifesti* formuláját az alábbiakban rekonstruálta:

SI PARET A° A° A N° N° OPEVE CONSILIO Nⁱ Nⁱ FURTUM FACTUM ESSE
PATERAE AURAE, QUAM OB REM N^m N^m PRO FURE DAMNUM DECIDERE
OPORTET *quanti ea res fuit cum furtum factum est, tantae pecuniae duplum iudex N^m*
*N^m A° A° condemna, si non paret absolvito.*⁸¹

⁷³ Lásd ehhez részletesen Manthe, *Agere und aio*, 431 sk.

⁷⁴ A két álláspont képviselőit lásd Marton, *A furtum*, 275 sk.

⁷⁵ Zimmermann, *The Law Of Obligations*, 931.

⁷⁶ Gai. 3,202.

⁷⁷ D. 13,1,6 Ulpianus 38 ad ed.; D. 47,2,36 pr. Ulpianus 41 ad Sab.; D. 47,2,36,2 Ulpianus 41 ad Sab.; D. 47,2,50,1 Ulpianus 37 ad ed.; D. 47,2,50,2 Ulpianus 37 ad ed.; D. 47,2,50,3 Ulpianus 37 ad ed.; D. 47,2,52 pr. Ulpianus 37 ad ed.; D. 47,2,52,19 Ulpianus ad 37 ed.; D. 47,2,52,21 Ulpianus 37 ad ed.; D. 47,2,91,1 Iavolenus 9 ex post. Lab.; D. 50,16,53,2 Paulus 59 ad ed.

⁷⁸ Marton, *A furtum*, 276.

⁷⁹ A két álláspont képviselőinek érveit és ellenérveit lásd Hackl, *Die Formeln der actio furti*, 129 skk.

⁸⁰ Mindkét szerző véleményét röviden idézi: Hackl, *Die Formeln der actio furti*, 128.

⁸¹ Lenel, *Edictum Perpetuum*, 328.

A Lenel által konstruált *intentio* mellett szóló egyik legfőbb érvet Marton Géza így fogalmazta meg: „még akkor is, ha csak egy személy ellen ment a per, szükség volt sokszor arra, hogy a formulában a segítségre vonatkozó utalás is felvetessék, miután számos esetben csak a bizonyítás során fog tisztába jönni az, hogy a perbefogott személy a lopás elkövetésénél tettesként vagy csak segédként működött-e közre. Ha a formula csak így szólna: *si paret ab eo furtum factum esse* és a bizonyítás során kiderülne, hogy az alperes közreműködött ugyan a lopásnál, de csak segédként, akkor a bíró kénytelen volna felmenteni, mert a segéd *non facit furtum*”.⁸² Marton legfőbb érve a Leneli formularekonstrukció helyessége mellett az, ha külön formula lett volna a részesek ellen és a sértett az alperes ellen az *actio furti nec manifestivel* indít pert, de a bizonyítás során kiderül, hogy valójában nem ő követte el a lopást, csupán ahhoz segítséget nyújtott vagy tanácsot adott, akkor a felperes keresete a *litis contestatio* következtében felemészthető,⁸³ és a tolvaj bűnsegédje, illetve felbujtója büntetlen maradna.

Az *actio furti* esetében a *poena* számításánál a lopott dolog elkövetés kori értékét veszik figyelembe a marasztalásnál.⁸⁴ Az *actio furti nec manifesti* alapján történő marasztalás ugyanazokkal a jogkövetkezményekkel jár a bűnrészesekkel szemben, mint magával a tolvajjal szemben, vagyis kötelezik őket a lopott dolog értéke kétszeresének (*duplum*) megfizetésére, valamint perbeli marasztalás rájuk nézve is *infamiat* eredményez. Ugyanis nem a lopás ténye, hanem az *actio furtival* történő marasztalás az, ami az alperest infámissá teszi.⁸⁵

A lopásból eredő másik kereset a reiperszekutórius *condictio furtiva*, amellyel a sértett a lopott dolog értékét követelhetette. Tehát ez a kereset a sértett kárának a megtérítésére szolgált.

Ulpianus a részesek és a *condictio furtiva* viszonyával kapcsolatban a következőképpen fogalmaz (D. 13,1,6 Ulpianus 38 *ad edictum*):

Proinde etsi ope consilio alicuius furtum factum sit, conditione non tenebitur, etsi furti tenetur.

Ha egy lopás valakinek a segítségével és tanácsára lett megvalósítva, akkor (a segítséget és tanácsot adó) nem felel a *condictio* alapján annak ellenére, hogy az *actio furti* alapján igen.

⁸² Marton, A *furtum*, 277.

⁸³ Molnár – Jakab, Római jog, 97.

⁸⁴ Kaser – Hackl, Zivilprozessrecht, 317. Köztudott, hogy a magánjogi perekben ezzel szemben általában a *litis contestatio* időpontja az irányadó. Az eltérés oka valószínűleg abban keresendő, hogy a tolvaj már a tett elkövetésének pillanatától „tartozik.”

⁸⁵ Marton, A *furtum*, 272.

Ulpianusnak a *praetori edictum*hoz írt kommentárjának 38. könyve alapján ezzel a keresettel a *furtum* részesei nem voltak perelhetők, vagyis a *condictio furtiva* csak a tétessel és a tettestársakkal szemben volt megindítható.⁸⁶ Ez feltehetőleg azért volt így, mert a *condictio furtiva* a jogalap nélküli gazdagodás gondolatán alapult,⁸⁷ és a tolvajnak segítséget és tanácsot adó személyeknek nem került a birtokába a dolog, így azok nem tettek szert közvetlen haszonra a lopás megvalósulásából, ezért ők nem gazdagodtak jogtalanul a sértett kárára.⁸⁸ Ebből kifolyólag nem lenne méltányos az, ha a sértett tőlük is követelhette volna a lopott dolog összegét kártérítésként. Megjegyzendő továbbá, hogy a *condictio furtiva* az egyszeresre megy: több tettes ugyan egyetemlegesen felel a dolog értékének megtérítéséért, de itt nem érvényesül a keresetek *cumulatio*ja, ez ugyanis csak a deliktuális kereset jellemzője.

Összegezve tehát az elmondottakat, a római jog azon túl, hogy büntetendőnek tekintette a *furtum* megvalósulásában a tolvajon kívüli közreműködőket, éles különbséget is tett a tolvaj és a részesek között.⁸⁹ Különböztetett továbbá a részeseken belül is az alapján, hogy a *delictum* megvalósulásának külső feltételeinek biztosításával, vagy a tolvajra gyakorolt pszichikai ráhatás folytán járultak hozzá a lopás megvalósulásához. A tettes és a részes közötti különbségtétel a velük szemben kilátásba helyezett jogkövetkezmények tekintetében jelentkezett, ugyanis a részesek mindig csak *fur nec manifestus*ként feleltek, továbbá velük szemben nem lehetett a *condictio furtiva*t megindítani.

⁸⁶ Marton, A *furtum*, 179 sk.

⁸⁷ Benedek, Római magánjog, 208.

⁸⁸ Nelson – Manthe, Gai Institutiones III 182-225, 184.

⁸⁹ A lopás társadalomra veszélyessége és az általában alacsony felderítettség közötti kapcsolatra már Crook, Law, 168 felhívta a figyelmet.

III. Fejezet

A részesek felelőssége vonhatóságának előfeltételei

1. A dolózus elkövetés, mint a büntethetőség előfeltétele

Mint arra már fentebb utaltam, a *furtum delictuma* a római jogi szabályok szerint csak szándékosan volt elkövethető, és ez a felfogás érvényesült a részesek esetében is.⁹⁰ Az egyes Digesta forrásokból egyértelműen kitűnik az, hogy a lopás elkövetéséhez segítséggel és tanáccsal csak szándékosan lehet hozzájárulni. Ezt elvi éllel állapítja meg Ulpianus Pediusra hivatkozva (D. 47,2,50,2 Ulpianus 37 *ad edictum*):

Recte Pedius ait, sicut nemo furtum facit sine dolo malo, ita nec consilium vel opem ferre sine dolo malo posse.

Pedius helyesen mondja, hogy csakúgy, ahogy senki sem követhet el lopást bűnös szándék nélkül, senki sem nyújthat segítséget vagy adhat tanácsot hasonló bűnös szándék nélkül.

Ulpianus a *praetori edictum*hoz írt kommentárjának 37. könyvében Pedius véleményét elfogadva leszögezi, hogy az alapcselekmény, vagyis a lopás megvalósulásához is feltétel az, hogy a tolvaj szándékosan kövesse el, és ehhez hasonlóan a lopáshoz való részesi hozzájárulás is csak akkor valósul meg és von maga után büntetést, ha a részes szándékosan, a tolvajjal akarategységben segítette elő a lopás megvalósulását.⁹¹ Ennek alapján például, ha valaki bizonyos eszközöket adott haszonkölcsönbe egy másik személynek, hogy azzal egy szekrényt feltörjön, akkor csak abban az esetben vonható felelősségre, ha mindezt a lopás elősegítése céljából tudatosan tette.⁹² Ebből pedig *a contrario* következik az, hogy ha a haszonkölcsönbe adó nem tudott róla, hogy mire fogják felhasználni az általa adott dolgokat, akkor nem marasztalható *actio furti* alapján, mint a tolvaj bűnsegédje.

Egy igen érdekes, a bűnsegéd *dolusával* kapcsolatos további szabályt tartalmazó jogtudói vélemény származik Paulustól (D. 47,2,54 pr. Paulus 39 *ad edictum*):

Qui iniuriae causa ianuam effregit, quamvis inde per alios res amotae sint, non tenetur furti: nam maleficia voluntas et propositum delinquentis distinguit.

Ha valaki sértésből betöri valaki más kapuját, akkor annak ellenére, hogy a bent lévő dolgokat harmadik személyek elvitték, nem felel lopásért; ugyanis az elkövető célja és a szándéka elkülöníti a deliktumokat.

⁹⁰ Vö. Gai. 3,197 és PS 2,31,1; lásd a témához átfogóan Honsell – Mayer-Maly – Selb, RR, 361.

⁹¹ Benedek, Tettesség és részesség, 220.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd a római jogban, 51.

⁹² D. 47,2,55,4 Gaius 13 ad ed. prov.

A történeti tényállás szerint egy személy betörte egy másik személy házának kapuját, amire harmadik személyek felfigyelnek, majd az adandó alkalmat kihasználva bemennek a betört kapun, és a ház tulajdonosának a dolgait ellopják a házból. Jogi problémaként az a kérdés merül fel, hogy a kaput betörő személy ellen megadható-e az *actio furti*, mint a tolvajok segédje ellen. Paulus azt a választ adja, hogy a kaput betörő személy nem lopás alapján, hanem személyisértésért (*iniuria*)⁹³ felel.⁹⁴ Igaz ugyan, hogy aki a kaput betörte, objektíve segítséget nyújtott ahhoz, hogy a tolvajok a házból ki tudják vinni a dolgokat, ugyanis, ha a kaput nem törte volna be, akkor a tolvajok nem tudtak volna bemenni a sértett házába, és nem tudták volna végrehajtani a *contrectatior* a dolgain, de a kaput nem azzal a szándékkal törte be, hogy a harmadik személyek számára lehetővé tegye a lopás megvalósítását. Tehát a kaput betörő személy és a tolvajok között nem állt fenn akarategység. A kaput a ház tulajdonosa személyiségi jogainak megsértése végett törte be, amivel viszont az *iniuria* tényállását megvalósította, ezért a ház tulajdonosa az *actio iniuriarum* elnevezésű keresetet indíthatja ellene. Ebből a jogesetből az is kiderül, hogy ha valaki a lopást, mint bűncselekményt átfogó szándék hiányában nem vonható felelősségre részesként, de a magatartása megvalósítja egy másik *delictum* tényállását, akkor azért a *delictum*ért perelhető lesz.⁹⁵

Pauluséhoz hasonló megfontolás húzódik meg a következő Ulpianusi forrásszöveg mögött is (D. 47,2,39 Ulpianus 41 *ad Sabinum*):

Verum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis vel celavit, furtum non esse: nec enim factum quaeritur, sed causa faciendi: causa autem faciendi libido fuit, non furtum. Et ideo etiam eum, qui fores meretricis effregit libidinis causa, et fures non ab eo inducti, sed alias ingressi meretricis res egresserunt, furti non teneri.

Igaz az, hogy ha valaki egy idegen rabszolganőt, aki egyben örömlány is, elrabolt vagy elrejtett, nem követ el lopást, ugyanis nem magát a cselekményt, hanem annak okát vizsgálják: az elkövetés indító oka a testi vágy volt, nem pedig a lopás (lopási szándék). Így az, aki nemi vágytól indítva az örömlány házának ajtaját betöri és más tolvajok tőle függetlenül bemennek a házba, és elviszik a nő dolgait, akkor ő nem felel lopásért.

⁹³ Az *iniuria delictum*áról lásd Molnár – Jakab, Római jog, 335 sk.

⁹⁴ Benedek, Tettesség és részesség, 224 sk.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd, 58.

⁹⁵ Marton, A *furtum*, 190.

E helyütt a jogeset részletes exegézisétől eltekintek, csak a releváns jogi tartalmat vizsgálom, nevezetesen a prostituáltak házában a betörésre vonatkozó szövegrészt. Az előző esethez hasonlóan a tényállásban egy ház ajtajának betöréséről van szó, amit mások kihasználva behatolnak a *meretrix* házába, és onnan elviszik annak vagyontárgyait. Jogi problémaként itt is az ajtót betörő személy elleni *actio furti* megadhatósága merül fel. A jogtudós válasza ebben az esetben is nemleges. Ám ez az eset különbözik az előzőtől abban, hogy itt az ajtó betörése nem abból az indíttatásból történt, hogy ezzel a *meretrix* személyében megsértsék, hanem az ajtót betörő személy testi vágytól fűtve tanúsította ezt a magatartást. A szándéka ezáltal egyértelműen nem arra irányult, hogy az idegen személyek lopását elősegítse, sem pedig arra, hogy a *meretrix* személyiségi jogait megsértse,⁹⁶ ezért sem az *actio furti*, sem pedig az *actio iniuriarum* nem adható meg ellene. Ebben az esetben legfeljebb a dologrongálás alapján az *actio legis Aquiliae utilis*⁹⁷ elnevezésű kereset kiadását kérhette a *praetor*tól az ellen, aki az ajtót betörte.

Ezen jogtudósi források alapján a részeseknél is követelmény a szándékosság fennállása a felelősségük megállapításához. Tehát a részesnek tisztában kell lennie azzal és akarnia kell azt, hogy a cselekménye más személyt segítsen elő a lopás megvalósulásában. A részesek *dolusa* nem azonos a tolvaj személyében lévő *dolusszal*. A tolvajt a *delictum* elkövetésében támogató személyek szándéka nem a dolog ellopására irányul, mint a lopás tetteséé, hanem arra, hogy a tolvajt előmozdítsák a lopás megvalósításában. Egy másik lényeges eltérés a tolvaj és a részes személyében lévő szubjektív elemek közt az, hogy míg az előbbinél fennáll a haszonszerzési célzat, addig a másiknál ez hiányzik. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a részes nem tehet szert anyagi előnyre a tolvajnak nyújtott támogatásért cserébe, de ez az előny sohasem a lopásból ered, hanem pl. a tettestől kapott jutalom az, ami a részttestet motiválja. Ezen túl pedig előfordulhat olyan eset is, amikor a részes egyszerűen a tolvaj iránti jóindulattól vagy a sértettel szembeni ellenszenvtől hajtva cselekszik.⁹⁸

A fentiek szerint tehát az is követelmény, hogy a részesi magatartásformát tanúsító személy szándéka fogja át mind a saját, mind pedig a tettes cselekményét,⁹⁹ de ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy a részesnek előzetesen össze kell beszélnie a tolvajjal, ugyanis ismeretlen személy számára is lehet segítséget nyújtani.¹⁰⁰ Megjegyzendő, hogy a mai magyar büntetőjogi dogmatika is megköveteli ezt a részesek esetében: azaz a részesek szándékával

⁹⁶ Az *iniuria* deliktuma a római jog szerint csak tudatosan követhető el lásd Molnár - Jakab, Római jog, 335.

⁹⁷ Molnár – Jakab, Jakab, Római jog, 336 sk.

⁹⁸ Marton, A *furtum*, 189.

⁹⁹ Benedek, Tetteség és részeség, 220.; Benedek, Felbujtó és bűnség, 51.

¹⁰⁰ Marton, A *furtum*, 189.

kapcsolatban a tettesi alapcselekmény átfogását. A szándéknak tehát arra kell irányulnia, hogy a tanúsított magatartás a támogatott bűncselekmény megvalósulását elősegítse. Ennek hiányában a mai büntetőjogi felfogás szerint sem lehet szó részességről.¹⁰¹

2. A részesi hozzájárulás megvalósítása

Az *furtum*hoz hasonlóan a részesek esetében sem elegendő csupán a szándék fennforgása, hanem az is szükséges, hogy ez a külvilágban valamilyen formában realizálódjon.¹⁰² Mivel a római jog kazuisztikus jogtudomány, a római jogtudósok kevés esetben tettek általános megállapításokat. Ezért ebben az alfejezetben csak annyi a cél, hogy néhány tipikus segédi cselekményt, a teljesség igénye nélkül, példalódzó jelleggel bemutassak. A kazuisztikus elemzések alapján mégis általános megállapítások is levonhatók.

2.1. A fizikai segítség megvalósításának lehetséges formái

A fentebb már bemutatásra került *ulpianusi* forrásszöveg¹⁰³ alapján megismerhettük, hogy a római jogászok milyen magatartásformákat értettek a *consilium*, vagyis a tanácsadás vagy „tanácsadás általi elkövetés” alatt, de az *ope* által felölelt magatartásformák esetében nem kaptunk ilyen pontos meghatározást. Az egyes jogtudósi véleményekben a fizikai bűnsegédlet különböző formáival találkozhatunk. Ezek a magatartások olyan aktív cselekmények, amelyek a tolvajt hozzásegítik ahhoz, hogy a lopás elkövetési tárgyán meg tudja valósítani a *contrectat*iot. Ilyen cselekmény leírásával találkozhatunk az Ulpianus által a *praetori edictum*hoz írt kommentár 37. könyvében, amely esetet Gaius is példaként említett a részesi közreműködés kapcsán¹⁰⁴ (D. 47,2,50,4 Ulpianus 37 *ad edictum*):

Cum eo, qui pannum rubrum ostendit fugavitque pecus, ut in fures incideret, si quidem dolo malo fecit, furti actio est: sed et si non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus: idcirco Labeo scribit in factum dandam actionem.

Azzal szemben, aki vörös zászlót lobogtat és a marhák szétszaladnak, hogy ellopják őket, (a marhákat szétkergető) személy ellen lopást keresetet (ad a *praetor*), ha ezt bűnös szándékkal tette. De akkor sem

¹⁰¹ Nagy, Büntetőjog általános rész, 219.; Mészáros, A részesség, 268 sk.

¹⁰² Marton, A *furtum*, 185.

¹⁰³ D. 47,2,50,3 Ulpianus ad ed.

¹⁰⁴ Vö. Gai. 3,202.

maradhat büntetlen egy ilyen ártalmas cselekedet után valaki, ha nem lopás elkövetésének céljából tette; ezért Labeo azt írja, hogy *in factum actiot* kell adni ellene.

A történeti tényállás az, hogy valaki egy legelő marhanyáját vörös zászló lobogtatásával megvadít, amelynek következtében a marhák szétszaladnak, és ennek köszönhetően a nyáj egyes egyedein valaki lopást követ el. Ha a vörös zászlót lobogtató személy azért zavarta szét a marhákat, hogy azokat mások el tudják lopni, akkor a tolvajok segédjeként felelősségre vonható az *actio furti* alapján. Ha viszont nem volt vele ilyen célja, tehát a szándéka nem terjedt ki erre, akkor az elkövető *actio furtiva* nem perelhető. Labeo véleménye alapján ekkor egy *in factum actio* adható ellene, vagyis önálló *delictum*nak tekinthető cselekménye.¹⁰⁵

A fizikai bűnsegédlet egy másik formáját olvashatjuk egy Ulpianustól származó forrásszövegben, amelyet Gaius ugyancsak példaként említett az *Institutióiban*¹⁰⁶ (D. 47,2,52,13 Ulpianus 37 *ad edictum*):

Si quis de manu alicuius nummos aureos vel argenteos vel aliam rem excusserit, ita furti tenetur, si ideo fecit, ut alius tolleret, isque sustulerit.

Ha valaki arany vagy ezüst érmeket vagy valamilyen más dolgot üt ki más kezéből, akkor felel lopásért, ha azért teszi ezt, hogy más ezt (a pénzt) elvihesse és a (tolvaj ezt) el is vitte.

E rövid jogeset tényállása szerint egy személy megpillantott egy másik embert, és észrevette, hogy pénzürmeket tart a kezében. A tolvajjal összebeszélve kiütötte az érmeket ennek az embernek a kezéből, amelyek a földre estek, majd ezeket a tolvaj összeszedte és elszaladt velük. Ilyenkor a bűnsegéd a tolvajt a *contrectatio*¹⁰⁷ végrehajtásában segíti, de a lopás elkövetési tárgyát nem juttatja közvetlenül a tolvaj birtokába, hanem csupán lehetővé teszi számára a birtokbavételt az által, hogy megszünteti a dolog előző birtokosának a *corpus possessionis*át.¹⁰⁸ A testi ráhatáson túl nyilván figyelemelterelő hatással is van tette a sértettre, ami a *delictum* elkövetését megkönnyíti.

Szintén ennek a fragmentumnak a 21. szakasza tartalmazza a fizikai bűnsegély egy másik tipikus példáját (D. 47,2,52,21 Ulpianus 37 *ad edictum*):

¹⁰⁵ Benedek, Tettesség és részesség, 224.; Benedek, Felbujtó és bűnsegéd, 51.

¹⁰⁶ Gai. 3,202.

¹⁰⁷ A *contrectatio* olyan dolgokon is végrehajtható, amelyek nincsenek senkinek sem a birtokában vagy birtoklásában. Lásd Marton, A *furtum*, 95.

¹⁰⁸ A birtoklás két eleme az *animus possidendi* és a *corpus possessionis*. A két elem közül bármelyik hiánya a birtoklás megszűnését eredményezi. Lásd Molnár – Jakab, Római jog, 181 sk.

Cum Titio honesto viro pecuniam credere vellem, subiecisti mihi alium Titium egenum, quasi ille esset locuples, et nummos acceptos cum eo divisisti: furti tenearis, quasi ope tua consilioque furtum factum sit: sed et Titius furti tenebitur.

Amikor Titiusnak, a köztisztelenben álló férfiúnak akartam hitelt nyújtani, te egy másik, vagyontalan Titiumot mutattál be nekem helyette, mintha vagyonos lenne, és az átvett pénzt megosztottad vele. Lopás miatt felelsz, mivel a te segítségével és tanácsodra követték el a lopást; de Titius is felel lopás miatt.¹⁰⁹

A szöveg szerint valaki kölcsönt akart adni egy köztisztelenben álló polgár számára, és megkért egy másik személyt, hogy szervezze le köztük a találkozót. Ám ez a másik személy nem azt a köztisztelenben álló polgárt vitte a hitelező elé, akinek az hitelt akart nyújtani, hanem egy harmadik személyt, akiről viszont azt állította, hogy ő egy közmegebecsülésnek örvendő személy. Ez a bűnsegédi magatartás a tolvajjal jogügyletet kötő személy megtévesztésében áll, aminek célja az elkövetési tárgy *traditio*jának kieszközlése a tolvaj számára. Ez a cselekmény is fizikai bűnsegédletet valósít meg azáltal, hogy a *contrectatio* realizálásához nyújt segítséget annak ellenére, hogy a segéd nem tanúsított semmilyen tetteges magatartást sem az elkövetési tárggyal, sem pedig a sértettel kapcsolatban.

A fizikai bűnsegédi cselekmény egy másik formájáról egy Gaiustól származó szöveg tartalmaz további részleteket (D. 47,2,55,4 Gaius 13 *ad edictum provinciale*):

*Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum ostium vel armarium, vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum: licet nullum eius consilium principaliter ad furtum faciendum intervenerit, tamen furti actione tenetur.*¹¹⁰

Az, aki tudatosan eszközöket ad haszonkölcsönbe azért, hogy azzal egy ajtót vagy egy szekrényt feltörjenek, vagy aki egy létrát ad haszonkölcsönbe szintén tudatosan azért, hogy azzal valahová bejussanak, az felel a lopásért annak ellenére, hogy nem adott tanácsot a lopás elkövetéséhez.

Gaiusnak a provinciái *edictum*hoz írt kommentárjából kiolvasható tényállás alapján valaki szerszámokat, például egy feszítővasat adott haszonkölcsönbe a tolvaj számára, hogy az fel tudjon törni egy szekrényt, ami az általa elloponi kívánt dolgokat tartalmazza, vagy egy létrát, hogy be tudjon jutni a házba, ahonnan bizonyos dolgokat akar elloponi. Ebben az esetben a fizikai segítségnyújtás abban nyilvánul meg, hogy a bűnsegéd a haszonkölcsönbe adott

¹⁰⁹ Jakab Éva fordítása.

¹¹⁰ A szöveg részletes exegézisét lásd lentebb.

szerszámokkal megkönnyíti a *delictum* elkövetését: a tolvaj a szerszámok segítségével a lopást meg tudja valósítani úgy, hogy azok felhasználásával feltöri az ellopni kívánt dolgokat tartalmazó szekrényt, vagy a kölcsönkapott létra segítségével bemászik a házba. Ilyenkor a segéd sem az elkövetési tárgyakkal, sem a sértett személyével semmiféle fizikai kontaktusba nem kerül. Az objektív körülmények alapján azonban a bűnsegédnek sejtienie kellett, hogy a tolvaj lopás elkövetésére készül.

Ugyancsak a lopás elkövetéséhez való segédeszköz biztosításáról szól a következő, Ulpianus tollából származó jogtudósi vélemény (D. 47,2,52,22 Ulpianus 37 *ad edictum*):

Maiores quis pondera tibi commodavit, cum emeris ad pondus: furti eum venditori teneri Mela scribit: te quoque, si scisti: nam non enim ex voluntate venditoris accipis, cum erret in pondere.

Valaki nehezebb súlyokat adott neked haszonkölcsönbe, amikor kimérve (súlyra) vásároltál. Mela azt írja, hogy (a haszonkölcsönbe adó) az eladónak lopásért felel: te pedig akkor (felelsz), ha tudtad. Ugyanis nem az eladó akaratával egyezően szereztél, ha tévedésben volt a súlyokat illetően.

A tényállás szerint egy személy valamilyen helyettesíthető dolgot, például ércet akart vásárolni, aminek a leméréséhez súlyokra volt szüksége. A vevő ezeket a súlyokat egy harmadik személytől kapta haszonkölcsönbe. A haszonkölcsönbe kapott és használt súlyok azonban nem hitelesített súlyok, hanem hamisított súlyok voltak, amelyeket a nominális értéknél nehezebbre készítettek.¹¹¹ E csalási praktika révén az eladó károsodott, hiszen száz font érc helyett 110-et vagy 120-at mértek át a vevőnek mértékegységenkénti áron. A tényállást bonyolítja, hogy a súlyokat a vevő haszonkölcsönbe kapta. Ezért logikailag két variáció lehetséges: vagy tudott a vevő vagy nem tudott a súlyok hamis voltáról. E helyütt csak az első, releváns tényállási variációval szándékozom foglalkozni. Ha a vevő tisztában volt a súlyok hamis voltával, és elfogadta az átadott ércet, akkor lopást követett el az árunak arra a mennyiségre nézve, amelyet a vételáron felül kapott meg.¹¹² A hamis súlyokat haszonkölcsönbe adó pedig fizikai bűnsegédnek minősül. Ilyenkor a haszonkölcsönbe kapott eszközök nem abban segítik a tolvajt, hogy az általa egyébként nem hozzáférhető dolgokat meg tudja ragadni, hanem abban, hogy csalárdul ki tudja eszközölni az elkövetési tárgy *traditio*ját a sértettől, amely szintén a *contrectatio* fogalmi körébe esik.¹¹³

¹¹¹ Vö. Jakab, Praedicere und cavere, 113.

¹¹² Marton, A *furtum*, 96.

¹¹³ Marton, A *furtum*, 95 sk.

2.2. Az értelmi segédek cselekményei

A fentebb már tárgyalt Ulpianustól származó forrásszövegből¹¹⁴ kiderült az, hogy a római jogászok által használt *consilium* szó jelölte az olyan gondolatközléseket, amelyek létrehozzák a tolvajban a lopás elkövetésére irányuló akaratot (*persuadeo*), vagy a már meglévő szándékát megerősítik (*impello*), illetve tanáccsal, utasítással látják el a *delictum* elkövetésének módjára vonatkozóan (*instruo*).¹¹⁵ Paulus véleményéből,¹¹⁶ amelyről fent már szintén szó esett, pedig az derült ki, hogy a két részesi alakzatot jelölő szavak (*ope consilio*) által felölelt bármelyik magatartási forma tanúsítása megalapozza a lopáshoz hozzájáruló személy felelősségét.¹¹⁷ A tanácsadó felelősségre vonására Ulpianus Sabinus-kommentárjának 41. könyvében találunk példát (D. 47,2,36,2 Ulpianus 41 *ad Sab.*):

Idem Pomponius ait, si cum rebus aufugerit fugitivus, posse furti actione sollicitatorem conveniri rerum nomine, quia opem consilium contrectatori tulit. quod et Sabinus significat.

Pomponius is azt mondja, hogy ha egy szökött rabszolga magával vitt egyes dolgokat, akkor az, aki erre felbujtotta, perelhető az *actio furtival* az (elvitt) dolgok miatt, mert a tolvaj számára segítséget nyújtott és tanácsot adott (a lopáshoz). Ezt Sabinus is megerősíti.

A jogeset történeti tényállása szerint valaki rábírt egy rabszolgát arra, hogy szökjön el urától és bizonyos dolgokat vigyen magával, azaz ellopjon a házból. A rabszolga ezt meg is teszi. A rabszolga ezen tettéért azt a személyt is felelősségre vonják, aki a rabszolgát erre felbujtotta. A részesség ezen formájának esetében is fennáll a felbujtó személyében a szándékosság, ugyanis a *consilio* által lefedett magatartási formák értelem szerűen csak szándékosan tanúsíthatók. Ebben az esetben nincs a lopási cselekményhez történő fizikai segélynyújtás, a segéd csupán a tolvajban lévő szubjektív elemet hozta létre, amely a felbujtás (*consilium*) alapján maga után vonta a rábeszélő személy felelősségre vonhatóságát.

A vizsgált jogesetek alapján éles különbség vonható a részesek és a tolvaj között az általuk megvalósított cselekmény vonatkozásában. A tolvaj cselekménye mindig a dolog

¹¹⁴ D. 47,2,50,3 Ulpianus 37 *ad ed.*

¹¹⁵ Marton, *A furtum*, 186.

¹¹⁶ D. 50,16,53,2 Paulus 59 *ad ed.*

¹¹⁷ D. 50,16,53,2 Paulus 59 *ad ed.*

*contrectatio*ja által perfektuálódik,¹¹⁸ míg a bűnsegéd bár aktív, tetteges cselekménnyel járul hozzá a lopás megvalósulásához, ő maga nem valósít meg *contrectatio*t.¹¹⁹

3. Az alapcselekmény befejezett alakzata, mint a részesi cselekmény büntethetőségének előfeltétele

A jogtudósi vélemények alapján ahhoz, hogy a részesek cselekménye jogilag relevánsnak minősüljön, szükséges az, hogy a tolvaj teljes mértékben megvalósítsa az alapcselekményt, azaz a *furtum* törvényi tényállását, vagyis kövesse el a lopást. Ulpianus ezzel kapcsolatban a következőket írja (D. 47,2,52,19 Ulpianus 37 *ad edictum*):

Neque verbo neque scriptura quis furtum facit: hoc enim iure utimur, ut furtum sine contrectatione non fiat. Quare et opem ferre vel consilium dare tunc nocet, cum secuta contrectatio est.

Senki sem követ el lopást szavakkal vagy írással; a mi szabályaink szerint ugyanis nincs lopás *contrectatio* nélkül; és csak akkor von maga után felelősséget a segítség és a tanácsadás, ha a *contrectatio* megvalósul.

Ulpianus itt szemmel láthatóan a kötelemfakasztó tényállások aspektusából közelít a *furtum* lényegének meghatározásához. Míg szerződéses *obligatio* köztudottan *re, verbis, litteris* és *consensu* is létrejöhet, a deliktuális *obligatio* keletkezéséhez elengedhetetlen a reálaktus. A reálaktus a szerződések esetén kétoldalú cselekményből, átadásból és átvételből áll. A deliktumoknál ez természetesen egy egyoldalú, jogellenes megragadás (*contrectatio*) formájában valósul meg.¹²⁰

Ulpianus itt arra utal, hogy *verbis*, azaz *stipulatio*s kötelezettségvállalás (pl. csalárdul kicsikart *stipulatio* esetén) vagy hamis bejegyzés a pénztárkönyvbe (*codex accepti et expensi* vagy *rationes*) nem valósíthatja meg a *furtum* deliktumát. Ezekben az esetekben is jogellenes, haszonszerzésre irányuló cselekményről van szó, de hiányzik a birtokbavételi elem.

Ulpianus kommentárja szerint a *furtum* megvalósulásához elengedhetetlen feltétel az elkövetési magatartás, vagyis a *contrectatio*, ugyanis ezen tényállási elem nélkül nem

¹¹⁸ Molnár, Tényálladék Rómában, 203.

¹¹⁹ Marton, A *furtum*, 189.

¹²⁰ A klasszikus jogászok sokszor tárgyalták a szerződéses keresetek és az *actio furti* konkurenciáját olyan esetekben, ha az idegen dolgot átvevő szerződő partner nem szerződészerűen használta azt. A témát röviden érinti Crook, Law, 170 is.

beszélhetünk elkövetett lopásról. A részesi alakzatok mindkét formájának felelősségre vonhatóságához feltétel az, hogy a tettes részéről a *contrectatio* megtörténjen. Tehát abban az esetben, ha valaki például haszonkölcsönbe adott a tolvajnak bizonyos dolgokat a lopás elkövetéséhez, azonban az valamilyen oknál fogva mégsem tudja megvalósítani a lopási cselekményt, akkor a segédet a szándéka ellenére mégsem büntetik. Ebben az esetben a római jog arra az álláspontra helyezkedik, hogy nincs lopás, tehát nem valósul meg a lopáshoz járuló segédi cselekmény sem. Ez az elv természetesen akkor is érvényesül, amikor nem a *contrectatio*, hanem egy másik lényeges tényállási elem hiánya miatt nem valósul meg a *furtum delictuma*.¹²¹

Ulpianus az alábbi fragmentumban a rabszolga szökésre való rábírásáról a következő jogtudósi véleményt adja, amely vélemény jól tükrözi a lopás megvalósulásának követelményét a részesek perelhetőségéhez (D. 47,2,36 pr. Ulpianus 41 *ad Sabinum*)

Qui servo persuasit, ut fugeret, fur non est: nec enim qui alicui malum consilium dedit, furtum facit, non magis quam si ei persuasit, ut se praecipitet aut manus sibi inferret: haec enim furti non admittunt actionem. Sed si alius ei fugam persuaserit, ut ab alio subripiatur, furti tenebitur is qui persuasit, quasi ope consilio eius furtum factum sit. Plus Pomponius scripsit eum, qui persuasit, quamvis interim furti non teneretur, tunc tamen incipere teneri, cum quis fugitivi fur esse coeperit, quasi videatur ope consilio eius furtum factum.

Az, aki rábír egy rabszolgát arra, hogy elszökjön, az nem tolvaj. Az, aki egy másik (rabszolgának) ilyen gonosz tanácsot ad, az nem felelhet lopásért jobban, mint az, aki azt tanácsolja egy másik (rabszolgának), hogy vesse le magát a magasból, vagy legyen öngyilkos; ilyen magatartás nem eredményez lopási keresetet. De ha valaki rábírja a rabszolgát, hogy elszökjön és egy harmadik személy azon lopást követ el, akkor a rábíró felel a lopásért, mert az ő segítségével és tanácsára lett a lopás elkövetve. Pomponius írja továbbá azt, hogy annak ellenére, hogy a rábíró nem büntethető lopásért a szökés és a rabszolga birtokbavétele közti időben, felelni fog akkor, ha valaki lopást követ el a rabszolgán, mert úgy tekintjük, hogy az ő segítségével és tanácsára lett elkövetve a lopás.

A szöveg alapján rekonstruálható tényállás szerint egy személy rávett egy valaki más tulajdonában lévő rabszolgát arra, hogy szökjön el a *dominus*ától. Felmerült az a kérdés, hogy vajon megadható-e az *actio furti* az ellen, aki a rabszolgát a szökésre rávette. Ulpianus válasza az, hogy nem valósít meg lopást az, aki rábeszél egy rabszolgát arra, hogy szökjön el a

¹²¹ Marton, A *furtum*, 192.

dominusától. A rábeszélő azért nem lesz tolvaj, mert a lopás tényállási elemei közül hiányzik a *contrectatio* és az *animus lucri faciendi* (haszonszerzési célzat),¹²² valamint a *furtum* eredménye.¹²³ Abban az esetben azonban, ha valaki lopást követ el a szökött rabszolgán, akkor a rabszolgát a *dominustól* való szökésre rábeszélő személy a tolvaj fizikai bűnsegédjeként lesz felelősségre vonható, ha tudott a tolvaj lopási szándékáról és cselekményével a tolvajt akarta segíteni a *delictum* elkövetésében.¹²⁴ Ulpianus hozzáteszi még azt is, hogy Sabinus véleménye alapján a rábeszélő személy csak attól az időponttól kezdve lesz perelhető, amikortól a rabszolgán a tolvaj megvalósította a *contrectatit*, előtte az (alapcselekmény hiányában) nem.

Tehát ha valaki egy rabszolgát rávesz arra, hogy szökjön el a *dominusától*, és ezen a rabszolgán valaki ezt követően lopást követ el, akkor az, aki a szökésre rábírta a rabszolgát, a tolvaj segédjeként a rabszolga értékének *duplumára* lesz perelhető. De ahogyan láttuk, a részes csak az alapcselekmény befejezetté válását (azaz a *contrectatit*) követően tehető felelőssé.

Érdemes itt megjegyezni, hogy egy 2003-ban hozott bírósági határozat szerint abban az esetben, ha a bűnsegély kifejtése és a tettesi alapcselekmény megvalósítása időben nem esik egybe, akkor a tettes magatartása kifejtésének időpontjától nyílik meg a bűnsegéd büntetőjogi felelősségre vonásának lehetősége.¹²⁵

Ám, mint az már kiderült, a lopás *delictumát* a római jog csak akkor tekintette elkövetettnek, ha az elkövetési tárgy jogellenes birtokbavétele (*contrectatio*) szándékosan történt, ellenkező esetben nem lehet lopásról beszélni.¹²⁶ Vagyis a szándékosság a *furtum* egy szükségképpen tényállási eleme. Iavolenus a szándékosság hiánya miatt meg nem valósult lopás és a részesi közreműködés viszonyáról a következőt írja (D. 47,2,91,1 Iavolenus 9 *ex posterioribus Labeonis*):

Nemo opem aut consilium alii praestare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.

Senki sem tud másnak segítséget nyújtani és tanácsot adni, ha (a segítséget és tanácsot kapó) nem rendelkezik a lopás elkövetésére irányuló szándékkal.

¹²² Benedek, Tettesség és részesség, 221.; Benedek, Felbújtó és bűnsegéd a római jogban, 53.

¹²³ Molnár, Tényálladék Rómában, 203.

¹²⁴ Benedek Ferenc a vizsgált jogesetben szereplő részesi magatartásformát felbujtásként értékeli. Lásd Benedek, Tettesség és részesség, 221 sk.; Benedek, Felbújtó és bűnsegéd, 52 sk.

¹²⁵ BH 2003. 142.

¹²⁶ Molnár - Jakab, Római jog, 333.

Iavolenus szerint, ha valaki hozzájárul ahhoz, hogy egy másik személy jogellenesen kerüljön egy dolog birtokába, de ez a személy a szándékosság hiánya miatt nem követ el a dolog birtokbavételével lopást, akkor az ellen sem lesz helye az *actio furtiva*-nak, aki a dolog birtokbavételéhez hozzásegítette őt. Iavolenus véleményéből az is következik, hogy nem lehet szó részességről abban az esetben, amikor a tettes nem képes felfogni a felkínált tanácsot vagy elfogadni a fizikai jellegű segítséget.¹²⁷

Ez a szabály látszik érvényesülni abban az esetben, amikor valaki a fizetéseképtelen adósjelöltet jómódú személyként mutatja be a hitelezőnek.¹²⁸ Ugyanis ha az adósjelölt nincs tisztában azzal, hogy a pénzt hitelezni kívánó tévedésben van az ő személyét illetően, akkor a hitelösszeg elfogadásával nem valósít meg lopást, és a hitelezőnek az adósjelöltet bemutató személy sem vonható felelősségre a cselekménye miatt, hiszen az adósjelölt a *dolus* hiányának következtében nem követett el lopást a pénz elfogadásával.

Összegezve megállapítható, hogy ha a lopás annak bármelyik tényállási elemének¹²⁹ hiánya miatt nem valósul meg, akkor az alapcselekmény megvalósulásának elmaradása miatt a segéd sem lesz perelhető az *actio furtiva*-ra. Tehát az egyes segédi alakzatok úgynevezett járulékos cselekmények, amelyek a főcselekmény nélkül önállóan nem bírhatnak jogi relevanciával.¹³⁰ Ez azt jelenti, hogy a segítség és tanácsadás (*ope consilio*) megállapíthatóságának az előfeltétele az, hogy a tolvaj megvalósítsa az alapcselekményt. A részesi cselekményeket illetően a mai büntetőjogi dogmatika is hasonló állásponton van, ugyanis a felbújtó és a bűnsegéd büntethetőségének az a feltétele, hogy a tettes megkezdje a támogatott alapcselekmény megvalósítását, tehát legalább a kísérlet szakaszába juttassa azt.¹³¹

4. A segéd felelősségének függetlensége

Ulpianus egyik véleménye arra enged következtetni, hogy a lopás *delictum*-ának megvalósításához részesként közreműködő személyeknek felelőssége akkor is fennáll, ha a tolvajjal szemben a sértett nem érvényesítheti a büntetőigényét, annak ellenére, hogy a tolvaj a *furtum* tényállását maradéktalanul megvalósította (D. 47,2,52 pr. Ulpianus 37 *ad edictum*):

Si quis uxori res mariti subtrahenti opem consiliumve accommodaverit, furti tenebitur.

¹²⁷ Benedek, Tetteség és részesség, 220.; Benedek, Felbújtó és bűnsegéd a római jogban, 51.

¹²⁸ D. 47,2,67,4 Paulus 7 ad Plaut.

¹²⁹ A *furtum* tényállási elemeit lásd az első fejezetben.

¹³⁰ Marton, A *furtum*, 189.

¹³¹ Nagy, Büntetőjog általános rész, 219.; Mészáros, A részesség, 263 sk.

Ha valaki segítséget vagy tanácsot ad egy nőnek ahhoz, hogy elvigye a férje dolgait, akkor felel (az elkövetett) lopás miatt.

A jogeset tényállása szerint valaki segítséget nyújt vagy tanácsokat ad egy válófélben lévő feleségnek ahhoz, hogy a férjétől bizonyos dolgokat magával vigyen. A jogi probléma az, hogy ilyenkor a részesként közreműködő személy perelhető-e az *actio furtiva*, ugyanis a férj a feleséggel szemben nem indíthat lopási keresetet, ebben az esetben a férjet legfeljebb csak az *actio rerum amotarum* illeti meg.

A jogesetben logikailag két tényállási variáns különböztethető meg attól függően, hogy *manusos* vagy *manus* nélküli házasságban éltek-e a házastársak. Az első esetben Ulpianus szerint a segítséget és tanácsot adó annak ellenére is felelősségre vonható a tetteért, hogy a szóban forgó jogviszonyt nem lehet peresíteni. Ugyanis a *manusos* házasságban élő feleség és a hatalomfő között nem jöhet létre peresíthető kötelelem.¹³² Ennek ellenére a támogatott lopás ténylegesen megvalósult, és ez a tény önmagában létrehozza a részes és a sértett közti deliktuális kötelmet. Ennek alapján a sértett a segéddel szembeni büntetőigényét perrel érvényesítheti, amihez az *actio furti* áll rendelkezésére. Ugyanis az *actio furti* kumulálható a tolvaj és a részes ellen, tehát a sértett külön keresetet kap a *praetor*tól a tolvaj ellen, és külön keresetet a tolvajnak segítséget és tanácsot adó személy ellen. A fenti Ulpianustól származó esetben a *praetor* viszont nem fogja megadni a férjnek a felesége ellen az *actio furti* a köztük lévő családi viszony miatt, de a részes ellen minden további nélkül megindítható a kereset,¹³³ amennyiben nem áll fenn közte és a sértett közt családi viszony. Tehát a részes felelőssége csupán annyiban függ a tettestől, hogy annak meg kell valósítania a *furtum*ot, egyéb tekintetben pedig önálló.¹³⁴

Ha a házastársak *manus* nélküli házasságban éltek, akkor a vagyonekülönítés elve érvényesült. Ekkor a házastársak egymás terhére elkövethettek ugyan lopást, de a *praetor* az *actio furti* helyett az *actio rerum amotarum* nevű keresetet adta meg a tettes ellen. Ebben az esetben is arra a konklúzióra jutunk tehát, hogy a részes cselekményének alapvetően járulékos jellege ellenére bizonyos kivételes esetekben akkor is megadták az *actio furti* a segéd ellen, ha az elkövető nem az *actio furti* alapján felelt.

Az a római jogi szabály, hogy a bűnrészeseket akkor is felelősségre vonják, ha a lopást megvalósító személy ellen nem adható meg a sértettnek az *actio furti*, arra a mai büntetőjogi

¹³² Molnár - Jakab, Római jog, 267.

¹³³ Molnár, Tényálladék Rómában, 205.

¹³⁴ Marton, A *furtum*, 192.

álláspontra emlékeztet, hogy a bűnrészesség járulékos jellegéből nem következik az, hogy a részes büntethetőségének előfeltétele lenne a tettes büntetőjogi felelősségre vonása.¹³⁵

Az elmondottak tükrében tehát a *dolus* követelményének következtében a részesek esetén is a szubjektív alapú, vétkességen nyugvó felelősség érvényesült, mint ahogy általában ez volt a főszabály valamennyi deliktuális kötelem esetében a preklasszikus kor utolsó századától.¹³⁶ A szándékon túl szükséges volt az is, hogy ez a szándék a külvilágban valamilyen formában realizálódjon, illetve az, hogy ezt követően megvalósuljon maga a *furtum* is, amely mintegy kötelemfakasztó tényként funkcionál a részes és a sértett viszonyában. Ám ahogy fentebb láttuk, a részesi cselekmény járulékosága nem jelenti feltétlen azt, hogy a tolvaj marasztalása előfeltétele lenne a részes felelősségre vonhatóságának, tehát a bűnsegédnek és a felbujtónak csak a cselekménye a járulékos, a felelőssége pedig önálló, azaz a tettes felelősségétől független.

¹³⁵ BH 1999. 53.; BH 2000. 185.; Nagy, Büntetőjog általános rész, 219.

¹³⁶ Molnár – Jakab, Római jog, 262.

IV. fejezet
Fizikia bűnsegédlet (*opem tulisse*)
(A D. 47,2,55,4 exegézise)

Az előző fejezetekben bemutatásra kerültek a római jognak a *furtum* részeseire vonatkozó szabályai. Ebben a fejezetben a fizikai bűnsegédlet gazdag kazuisztikájából szeretnék egy tipikus forráshelyet részletes exegézis útján bemutatni.

Fentebb már érintőlegesen foglalkoztam az alábbi gaiusi forráshellyel, amely a fizikai bűnsegély egyik tipikus elkövetési formáját tartalmazza (D. 47,2,55,4 Gaius 13 *ad edictum provinciale*):

Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum ostium vel armarium, vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum: licet nullum eius consilium principaliter ad furtum faciendum intervenerit, tamen furti actione tenetur.

Az, aki tudatosan szerszámokat ad haszonkölcsönbe azért, hogy azzal egy ajtót vagy egy szekrényt feltörjenek, vagy aki egy létrát ad kölcsön szintén tudatosan azért, hogy azzal (lopás elkövetésének céljából) valahová bejussanak, az felel a lopásért annak ellenére, hogy nem adott tanácsot a lopás elkövetéséhez.

A szöveg alapján két alaptényállási variáció vázolható fel. Az első az, hogy „A” bizonyos eszközöket, például feszítővasat adott haszonkölcsönbe¹³⁷ „B”-nek, amit ő arra használt fel, hogy feltörjön vele egy szekrényt, amely „C” dolgait tartalmazta, majd ezeket ellopja. A szövegből kiolvasható másik tényállás esetében pedig „A” egy létrát ad kölcsön „B”-nek, aki ezt egy ház ablaka alá támasztja, majd a létrán felmászva az ablakon keresztül bemegy a házba, és „C” dolgait ellopja onnan. A jogi probléma az, hogy ebben esetben „A” személy felelősségre vonható-e a „B” által elkövetett lopás miatt. Gaius azt a választ adja, hogy „A” felel az *actio furti* alapján, ha tudatosan adta haszonkölcsönbe az eszközöket vagy a létrát, annak ellenére, hogy esetleg nem adott tanácsot a lopás elkövetéséhez. „A” személy felelősségre vonhatóságának azért feltétele a tudatosan (*sciens*) történt kölcsönbe adás, mert ahogyan az fent már ismertetésre került, a bűnsegédi közreműködés csak szándékosan valósítható meg.¹³⁸ A tudatosság alatt tehát azt kell érteni, hogy „A” kimondottan abból a

¹³⁷ A haszonkölcsön fogalmát és a szerződés tartalmát lásd Molnár – Jakab, Római jog, 292 sk.

¹³⁸ Vö. D. 47,2,50,2 Ulpianus 37 ad ed.

célből adta kölcsön a feszítővasat, illetőleg a létrát, hogy azzal „B” a szekrényt feltörve, vagy a házba bemászva „C” dolgait el tudja lopni. Ebben az esetben „C” megkapja „A” ellen az *actio furtit*, amivel a „B” által ellopott dolgok értékének *duplumát* követelheti, és abban az esetben is csak ennyit, ha „B”-t a lopás elkövetése közben tetten érték.¹³⁹ „B”, azaz a lopás elkövetője ellen is megkapja „C” az *actio furtit* mint büntető keresetet, ami ha „B”-t tetten érik, a lopott dolog értékének *quadruplumára*, ellenkező esetben pedig annak *duplumára* irányul. „B” ellen „C” megindíthatja még a lopással okozott kár megtérítését célzó *condictio furtiva* elnevezésű keresetet is, amivel a lopott dolog visszaadására vagy az értékének megfelelő összegre perelhet, de ennek a keresetnek a lopás részese, azaz „A” nincs kitéve. A tolvaj és a bűnsegéd ellen kumulált *actio furtiva*, illetve a tolvaj ellen megindított *condictio furtiva*val a sértett abban az esetben, ha a tolvajt tetten érték, a lopott dolog értékének összesen a hétszeresét kapja meg a tolvajtól és a bűnrésztől, ha viszont a tolvajt nem érik tetten, akkor az elkövetési tárgy értékének ötszörösét perelheti tőlük. Az első pillanatra igen magasnak tűnő kumulált összeg megítélésénél persze figyelembe kell venni a „bűnügyi statisztikákat”: a lopások felderítettségének hányada jelentősen alacsony, a tetten nem ért lopás esetén a bizonyítás nehézkes. A törvényhozó nyilván ezért és a lopás társadalomra való veszélyessége magas foka miatt alkalmazta a megemelt szankciókat.

Kérdésként merül fel, hogy miként alakul a jogi megítélése annak, ha „A” nem azért adta kölcsön a feszítővasat vagy a létrát, hogy a „B” által elkövetni kívánt *delictum* megvalósítását lehetővé tegye számára? Ebben az esetben „A” nem tekinthető „B” bűnsegédjének, ugyanis hiányzik nála a lopás elősegítésére irányuló szándék. „C” ebben az esetben csak „B” ellen kapja meg az *actio furtit*, illetve a *condictio furtiva* is megindíthatja ellene (keresetek kumulálása).

Gaius a kommentár utolsó mondatában megjegyzi, hogy „A” annak ellenére is felel az *actio furti* alapján, hogy a dolgok kölcsönadásával semmilyen tanácsot nem adott „B”-nek. Ez összhangban áll az *ope consilio* szavak Labeo szerinti értelmezésével,¹⁴⁰ amely szerint az *ope* (segítés) és a *consilio* (tanácsadás) külön cselekményekként értendők, és bármelyik megvalósítása elegendő az *actio furti* passzív legitimációjához.

¹³⁹ D. 47,2,34 Paulus 9 ad Sab.

¹⁴⁰ D. 50,16,53,2. Paulus 59 ad ed.

V. fejezet

A fizikai bűnsegély elhatárolása a társtettségétől

A Digestában több olyan esetet találunk, amelyben a lopás elkövetéséhez többen járulnak hozzá, azonban a jogtudósok nem tesznek említést a részesi alakzatokról. Ha részletes vizsgálatnak vetjük alá ezeket szövegeket, akkor a mai büntetőjogban ismert társtettség¹⁴¹ elkövetői alakzatát ismerhetjük fel bennük. A *furtumra* vonatkozóan ilyen jogeset a következő (D. 47,2,21,9 Paulus 40 *ad Sabinum*):

Si duo pluresve unum tignum furati sunt, quod singuli tollere non potuerint, dicendum est omnes eos furti in solidum teneri, quamvis id contrectare nec tollere solus posset, et ita utimur: neque enim potest dicere pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei universos: sic fiet singulos furti teneri.

Ha ketten vagy többen ellopnak egy gerendát, amit egyedül egyikük sem tudna felemelni, akkor azt kell mondani, hogy mindannyian lopás alapján felelnek, habár ezt a gerendát (egyik elkövető) sem tudta volna elvinni, sem felemelni; és ez a hatályos jog. Ugyanis nem lehet azt mondani, hogy az elkövetők egyenként a lopást csak (a dolognak) egy részére követték el, hanem közösen az egészre; és ebből következik az, hogy külön-külön mindegyik (elkövető) lopásért felel.

A tényállás szerint adott egy gerenda, amely olyan méretű és tömegű, hogy egy ember nem képes azt megmozdítani. Ezért több személy összebeszél, és együttes erővel elviszik azt. Felmerül a kérdés, hogy ebben esetben ki az, aki tolvajnak tekinthető, és ki az, aki csak bűnsegédnek. Mivel ezt a dolgot egyik elkövető sem tudja egyedül elmozdítani, kizárt, hogy egyes egyedül lopást kövessen el rajta annak ellenére is, hogy fennáll nála a lopási szándék és a haszonszerzési célzat.¹⁴² Azonban, ha több ember együttes erővel már meg tudja mozdítani azt, akkor lehetséges, hogy több ember együttesen lopást valósítson meg, abban az esetben, ha valamennyi elkövetőnek a szándéka kiterjed a gerenda jogtalan elsajátítására. Paulus a jogesetben valamennyi személyről azt írja, hogy tolvaja a gerendának, és nem pedig fizikai bűnsegédnek minősíti őket. Ahhoz, hogy valamelyik személy a többi vonatkozásában pusztán bűnrészesnek lehessen tekinteni az szükséges, hogy kizárólag az egyikük lehessen a lopás

¹⁴¹ Btk. 20. § (3) bekezdés: *Társtettessek azok, akik a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását, egymás tevékenységéről tudva, közösen valósítják meg.*

¹⁴² Sirks, D. 47.2.21 and *contrectatio*, 5202 sk.

elkövetőjének tekinthető a többiekkel szemben, ám ez itt nem áll meg.¹⁴³ Ebből kifolyólag minden egyes személy cselekményének ki kellett merítenie a *furtum* tényállását, vagyis a *delictumot* közösen követték el. A lopás akkor tekinthető közösen elkövetettnek, ha a *contrectatium* a tettesek együtt hajtják végre.¹⁴⁴ A közös *contrectatio* kívül szükséges még az is, hogy az egyes társtetteseknél egyszerre álljon fenn a lopás többi tényállási eleme is. Ezek a tényállási elemek a következők: 1. A szándékosság (minden társtettesnek tisztában kell lennie vele, hogy a cselekményük lopást valósít meg) 2. A közös haszonszerzési célzat (aki nem akar hasznot a lopásból, az legfeljebb a tolvaj segédjének tekinthető). 3. A közös elkövetési tárgy, amelyen a *contrectatium* a társtettesek végrehajtják (ha a tolvajok több tárgyat kontrektálnak, akkor több, egymástól független lopás lesz). 4. A már említett együttes *contrectatio*, melynek révén a társtettesek megszerzik az elkövetési tárgy feletti birtokhelyzetet és közösen fogják azt birtokolni.¹⁴⁵

A társtettség és a fizikai bűnsegédlet elhatárolásakor különösen fontos a lopásnál közreműködő személyeknél azt vizsgálni, hogy fennáll-e náluk a haszonszerzési célzat vagy sem, ugyanis haszonszerzési célzat hiányának esetén csupán egyszerű bűnsegédi hozzájárulásról beszélhetünk. Ha a fenti jogesetben a gerenda elszállításánál közreműködő személyek közül valamelyiknél nem áll fenn ilyen célzat, akkor őt csak a többiek segédjének lehet tekinteni, ugyanis ő ebben az esetben csupán a *contrectatio* megvalósításához járult hozzá, és nem részesült a dolog birtokában az *animus possidendi* hiánya miatt. Hasonló dogmatikai megfontolással találkozhatunk abban az esetben, amikor valaki a marhák szétkergetésével könnyíti meg a tolvaj számára a *contrectatium*.¹⁴⁶ Ezek a cselekmények sem minősülnek lopásnak annak ellenére, hogy a dolgok birtokbavételét segítik elő a tolvaj számára. Ugyanis a háziállatot üldöző és a marhanyáját szétkergető személy nem szerzi meg a lopás elkövetési tárgyának a birtokát, valamint nem tesz szert haszonra a lopásból, és ezek nélkül nem beszélhetünk a lopás tényállásának megvalósításáról.

Marton Géza a fent rögzített négy pontot említi meg a társtettség megállapíthatóságának feltételeiként. Szerinte az is lehetséges, hogy csak az egyik társtettes hajtja végre a dolog *contrectatio*ját, de a többiek nevében is, azaz képviselő őket a cselekményben.¹⁴⁷ Marton Géza ezen megállapításával ellentétesnek látszik a következő,

¹⁴³ Sirks, D. 47.2.21 and *contrectatio*, 5203.

¹⁴⁴ A *furtum* tárgyának több személy általi közös *contrectatio*-járól lásd Sirks, D. 47.2.21 and *contrectatio*, 5202 sk.

¹⁴⁵ Marton, A *furtum*, 182.

¹⁴⁶ D. 47,2,50,4 Ulpianus 37 ad ed.

¹⁴⁷ Marton, A *furtum*, 182.

Ulpianus *prateori edictum*hoz írt kommentárjának 37. könyvében található jogeset (D. 47,2,52,21 Ulpianus 37 *ad edictum*):

Cum Titio honesto viro pecuniam credere vellem, subiecisti mihi alium Titium egenum, quasi ille esset locuples, et nummos acceptos cum eo divisisti: furti tenearis, quasi ope tua consilioque furtum factum sit: sed et Titius furti tenebitur.

Amikor Titiusnak, a köztisztelőben álló férfiúnak akartam hitelt nyújtani, te egy másik, vagyontalan Titius-t mutattál be nekem helyette, mintha vagyonos lenne, és az átvett pénzt megosztottad vele. Lopás miatt felelsz, mivel a te segítségeddel és tanácsodra követték el a lopást; de Titius is felel lopás miatt.¹⁴⁸

A történeti tényállás szerint „A” személy kölcsönt akart nyújtani a jó hírnévnek örvendő Titius-nak, és „B” személyt kérte meg arra, hogy segítsen lebonyolítani a hitelező és az adós közti találkozót a kölcsönösszeg átadásának céljából. „B” ezt követően nem a köztisztelőben álló Titius-t mutatta be „A”-nak, hanem egy másik, fizetéseképtelen személyt, és ennek a személynek adta át „A” a pénzt, amit a pénzt átvevő személy és „A” megosztottak egymás közt.

A fenti feltételek közül „A” és a pénzt elfogadó személyt illetően megvalósul a szándékegység, a pénz megosztása folytán a közös haszonszerzési célzat és megegyezik az elkövetési tárgy is. Marton Géza azon véleménye alapján, hogy a társtettesek vonatkozásában lehetséges az, hogy az egyik képviselje a másikat a *contrectatioban*, Ulpianusnak azt a döntést kellett volna hoznia, hogy mindkét személy tolvajként felel, ám ezzel szemben a jogtudós szerint a *furtum* „A” segítségével és tanácsára lett elkövetve. Ulpianus által bemutatott jogeset alapján a társtettesek által elkövetett lopás esetében nem lehetséges az, hogy egyik a másikat képviselje a dolog megragadásában. Erre tekintettel a Marton Géza által megfogalmazott, a társtettséghez szükséges négy feltételt ki kell egészíteni az időbeliség követelményével, vagyis szükséges az, hogy a társtettesek az elkövetési tárgyon egyszerre, ugyanabban a pillanatban hajtsák végre a *contrectatiot*.

Ezek szerint a római jogászok a társtettség és a fizikai bűnsegédlet közti különbségtételkor arra helyezték a hangsúlyt, hogy a lopás elkövetésében közreműködő személyek cselekményei egyenként megvalósítják-e a lopást ugyanarra a dologra vagy sem. Tehát a társtettesek magatartása a lopás tényállásának keretein belüli, a segédeké pedig azon kívüli cselekmény volt a római jogban.

¹⁴⁸ Jakab Éva fordítása.

A római jogászokhoz hasonlóan a mai magyar büntetőjog is különbséget tesz a társtetteség és a fizikai bűnsegély közt aszerint, hogy társtetteséget abban az esetben állapít meg, amikor a tanúsított magatartás a törvényi tényállás keretein belüli, fizikai bűnsegélyt pedig akkor, ha az adott magatartás a törvényi tényállás keretein kívüli cselekménnyel járul hozzá az adott bűncselekmény tettes általi megvalósításához.¹⁴⁹

1. A társtettesek ellen adott keresetek tartalma

Az előző pontban kifejtettem, hogy a társtettesek közül mindenki megvalósítja a *furtum* tényállását, tehát egyértelműen lopást követnek el, ezért kétségtelen, valamennyi elkövetővel szemben helye lehet az *actio furtin*ak. A fenti jogeset szerint a gerendát ellopó személyek a lopás alapján külön-külön felelnek, tehát a részesek büntetéséhez hasonlóan itt is az *actio furti* kumulációjáról lehet beszélni. Ám mivel a társtettesek cselekményei megvalósítják a lopást, lehetséges az, hogy a társtettesek *fur manifestus*-ként feleljenek.¹⁵⁰ Sőt, az is előfordulhat, hogy az egyik társtettes *actio furti manifestivel*, a másik pedig csak *actio furti nec manifestivel* perelhető, ahogy az a következő Pomponiustól származó szövegben olvasható (D. 47,2,35,1 Pomponius 19 *ad Sabinum*):

Si unus servus tuus hausisset et abstulisset, alter hauriendo deprehensus esset, prioris nomine nec manifesti, alterius manifesti teneberis.

Ha az egyik rabszolgád valamilyen folyadékot szívott ki (egy hordóból) és azt sikerült elvinnie, miközben a másik (rabszolgádat) rajtakapták a (folyadék) kiszívása közben, akkor az előbbi (rabszolga) tekintetében *fur nec manifestusként*, az utóbbi tekintetében pedig *fur manifestusként* fogsz felelni.

A tényállást Pomponius igen tömören vázolja, de a tények egy mulatságos csínyre engednek következtetni. „A” tulajdonosnak (legalább) két rabszolgája megdézsmálja valaki más folyadékát – nagy valószínűséggel borról van szó a jogesetben. A borlopás elterjedt bűncselekmény volt az ókorban.¹⁵¹

Érdekességgént megemlíthető, hogy a Pomponius által vázolt jogeset emlékeztet a közismert ókori viccre: amikor egy együgyű ember viaszpecséttel lezárt egy hordó bort, de a rabszolgája alulról kifúrta a hordót és a bor egy részét áttöltötte egy másik tárolóedénybe.

¹⁴⁹ Nagy, Büntetőjog általános rész, 223.; Szomora, A tettességről, 78.

¹⁵⁰ Marton, A *furtum*, 179 sk.

¹⁵¹ Vö. Jakab, Borvétel és kockázat, 169.

Amikor a *dominus* felnyitotta a lepecsételt hordót, csodálkozva vette észre, hogy a bor jelentős része hiányzik. Ekkor a barátja figyelmeztette a *dominust*, hogy „Talán alulról vettek ki belőle”. A *dominus* erre a következőket válaszolta a barátjának: „Tökfilkó, hát nem látod, hogy felülről hiányzik, nem pedig alulról”.¹⁵²

Most térjünk vissza a szóban forgó jogeset elemzéséhez. Minden esetre az első rabszolga cselekménye befejezetté válik – a kiszippantott borral elillan. A második rabszolgát azonban rajta kapják a lopási cselekmény során. Pomponius szerint, ha egy *dominus* rabszolgái tártstettségben követnek el lopást, és csak az egyiket sikerül tetten érni a lopás elkövetése közben, akkor a *dominus* az egyik rabszolga cselekménye miatt *actio furti manifesti*, a másik miatt pedig *actio furti nec manifesti* alapján perelhető.¹⁵³ A jogeset komikuma az, hogy az eredményes tolvaj ellen kisebb a szankció, míg az ügyetlen tolvajt súlyosabban büntetik. A jogeset alkalmas alapanyagként szolgálhatna a szónoki iskolákban az igazságosságról való elmélkedéshez.

A tártstettesek ellen a sértettet illeti a *condictio furtiva* is. A kártérítést célzó kereset alapján a tártstettesek minden esetben egyetemlegesen (*in solidum*) felelnek,¹⁵⁴ tehát a sértett akkor is csak egyszer kaphatja meg a lopott dolog összegét kártérítésként, ha a lopást többen követték el ellene.

A tártstettesekre vonatkozó forráshelyekből kiderül, hogy a rómaiak akkor tekintették tártstettségben elkövetettnek a lopás magán-deliktumát, ha a *furtum* tényállását egymással szándékegységben, ugyanarra a dologra nézve, egyszerre valósították meg, és ez volt az az ismérv, ami a különbségtétel alapjául szolgált a tártstettség és a részesi hozzájárulás elhatárolásakor. A tártstettesek és a részesek közti distinkció a velük szemben alkalmazható jogkövetkezmények különbsége miatt volt lényeges, ugyanis a tártstettesek felelhetek *furti manifestus*ként is, és velük szemben helye volt a kártérítést célzó *condictio furtiva*nak is.

¹⁵² Jakab, Borvétel és kockázat, 169.

¹⁵³ Molnár - Jakab, Római jog, 331.: „Ha a hatalom alatti családgyermek vagy rabszolga idegen személynek deliktualis jellegű kárt okozott, a károsult a családfő, illetve a rabszolgatartó ellen fordulhatott (mivel a családgyerekek és a rabszolgának nem volt vagyona, a rabszolga nem is volt jogalany) *noxalis actio*val a büntetés illetve a kártérítés megfizetése végett”.

¹⁵⁴ Benedek, Római magánjog, 208.

Összegzés

A *furtum* részeseivel kapcsolatos jogesetek elemzése során az derül ki, hogy a római jogászok a lopás részeseit is következetesen felelősségre vonták. Az egyes részesi alakzatok között a mai büntetőjoghoz hasonlóan a klasszikus kor jogtudósai azon az alapon tettek különbséget, hogy a részes cselekménye a tolvajt a *delictum* megvalósításában fizikailag támogatja, avagy a tolvaj személyében lévő szubjektív motívumokra gyakorol releváns hatást.

A tettesség és a részesség közti elhatárolásnak a jogkövetkezmények szempontjából is jelentősége van. A bűnrészesekkel szemben enyhébb szankciók voltak alkalmazhatóak, hiszen az ellenük irányuló *poenalis actio* minden esetben a csupán a tettes által ellopott dolog értékének *duplumára* irányulhatott, azaz csak *fur nec manifestus*ként felelhettek, illetve a sértett nem léphetett fel ellenük kártérítést célzó *condictio furtivaval*.

Az egyes jogtudósi döntésekből az is kiderül, hogy a segítséget nyújtó és tanácsot adó személyek felelősségre vonhatóságának az volt a feltétele, hogy a támogatott alapcselekmény megvalósuljon, tehát a részesi magatartások a római jogi felfogás szerint járulékos cselekmények voltak, valamint a tolvajt támogatók felelősségre vonásának nem volt előfeltétele az, hogy a lopás megvalósítója ellen megindítsák az *actio furtit*.

A jogászok helyesen különítették el a társtetteségben elkövetett lopást a részesek által támogatott *furtum* esetétől annak alapján, hogy társtetteseknek azokat tekintették, akiknek a magatartása megvalósította a *furtum* minden egyes tényállási elemét ugyanazon elkövetési tárgy tekintetében. A társtettesek és a bűnsegédek közötti különbségtétel megnyilvánult az ellenük alkalmazott szankciók tekintetében is, ugyanis a társtettesek *fur manifestus*ként is felelhettek, illetve megindítható volt ellenük a sértett kárának megtérítésére irányuló *condictio furtiva* is. De e kereset alapján a társtettesek mindig egyetemlegesen feleltek, tehát a sértett csak egyszer téríthette meg a kárát abban az esetben is, ha a lopást többen követték el ellene.

Bibliográfia

- Ankum, *Furtum pignoris* = Hans Ankum, *Furtum pignoris* und *furtum fiduciae*, RIDA 26 (1979) 127-175.
- Ankum, *Furtum pignoris* = Hans Ankum, *Furtum pignoris* und *furtum fiduciae*, RIDA 27 (1980) 95-143.
- Benedek, Római magánjog = Benedek Ferenc, Római magánjog. Dologi és kötelmi jog, Pécs 1995.²
- Benedek, Tettesség és részesség = Benedek Ferenc, Tettesség és részesség a római büntetőjog forrásaiban, in: *A bonis bona discere*. Festgabe für János Zlinszky zum 70. Geburtstag (szerk. Orsolya Márta Péter – Béla Szabó), Miskolc 1998., 209-229.
- Benedek, Felbujtó és bűnsegéd a római jogban = Benedek Ferenc, A felbujtó és a bűnsegéd a római büntetőjog forrásaiban, in: Tanulmányok Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára (szerk. Jakab Éva), Szeged 2011., 45-61.
- Btk. kommentár = Huba Olívia – Lassó Gábor – Somogyi Gábor – Szepesi Erzsébet – Szokolai Gábor – Tóth Éva – Varga Zoltán – Vaskuti András, A Büntető Törvénykönyv magyarázata 1., (szerk. Varga Zoltán), Budapest 2009.
- Crook, Law = John Anthony Crook, Law and Life of Rome, 90 B.C. – A.D. 212, Ithaca 1984.
- Guarino, *Ineptiae iuris romani* = Antonio Guarino, *Ineptiae iuris romani*, Labeo 38 (1992) 315-334.
- Földi – Hamza A római jog = Földi András – Hamza Gábor, A római jog története és intézményei, Budapest 2011.¹⁶
- Hackl, Die Formeln der *actio furti* = Karl Hackl, Gaius 4,37 und die Formeln der *actio furti*, in: *Ars Boni et Aequi*. Festschrift für Wolfgang Waldstein zum 65. Geburtstag (szerk. Martin Josef Schermaier – Zoltán Végh), Stuttgart 1993., 127-139.
- Honsell – Mayer-Maly – Selb, RR = Heinrich Honsell – Theo Mayer-Maly – Walter Selb, Römisches Recht, Berlin 1987.
- Jakab, *Praedicere* und *cavere* = Éva Jakab, *Praedicere* und *cavere* beim Marktkauf. Sachmängel im griechischen und römischen Recht, München 1997.
- Jakab, Borvétel és kockázat = Jakab Éva, Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban, Budapest 2011.
- Jolowicz, Digest XLVII = Herbert Felix Jolowicz, Digest XLVII *De furtis*, Cambridge 1940.
- Kaser, RPR = Max Kaser, Das Römische Privatrecht, München 1971.

- Kaser, *Actio furti* = Max Kaser, Die *actio furti* des Verkäufers, SZ 96 (1979) 89-128.
- Kaser – Hackl, Zivilprozessrecht = Max Kaser – Karl Hackl, Das römische Zivilprozessrecht, München 1996.²
- Kaser - Knütel, RR = Max Kaser – Rolf Knütel, Römisches Privatrecht, 18. Auflage, München 2005.
- Kunkel, Juristen = Wolfgang Kunkel, Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen, Graz - Wien - Köln 1967.²
- Lenel, *Edictum Perpetuum* = Otto Lenel, Das *Edictum Perpetuum*, Leipzig 1927.³
- Longo, Ricerche = Giannetto Longo, Ricerche romanistiche, Mailand 1966.
- Manthe, *Agere* und *ao* = Ulrich Manthe, *Agere* und *ao*: Sprechakttheorie und Legisaktionen, in: Iurisprudentia universalis. Festschrift für Theo Mayer–Maly zum 70. Geburtstag (szerk. M. J. Schermaier – J. M. Rainer – S. Winkel), Köln – Weimar – Wien 2002., 431-444.
- Manthe, *Lance et licio* = Ulrich Manthe, *Lance et licio*, in: Usus Antiquus Juris Romani. Antikes Recht in lebenspraktischer Anwendung (szerk. Wolfgang Ernst – Éva Jakab), Berlin - Heidelberg - New York 2005., 163-172.
- Marton, *A furtum* = Marton Géza, *A furtum*, mint *delictum privatum*, Debrecen 1911.
- Mészáros, A részesség = Mészáros Ádám, A részesség, in: Tudományos Diákköri Szemle (szerk. Badó Attila - Bóka János), Szeged 2003. 252-310.
- Molnár, Tényálladék Rómában = Molnár Imre, Tényálladék az ókori Róma büntetőjogában, in: Tanulmányok Dr. Veres József egyetemi tanár 70. születésnapjára, Szeged 1999. 201-207.
- Molnár - Jakab, Római jog = Molnár Imre - Jakab Éva, Római jog, Szeged 2012.⁶
- Nagy, Büntetőjog általános rész = Nagy Ferenc, A magyar büntetőjog általános része, Budapest 2010.²
- Nelson - Manthe, Gai Institutiones III = Hein L. W. Nelson und Ulrich Manthe, Gai Institutiones III 182-225. Die Deliktobligationen. Text und Kommentar, Berlin 2007.
- Pozsonyi, *Furtum suae rei* = Pozsonyi Norbert, *Furtum suae rei*: a zálogadás által elkövetett birtoklopás (Pomp. D. 13,7,3), in: Római jog és a magánjog fejlődése Európában, (szerk. Jakab Éva), Szeged 2011. 127-139.
- Sáry, Előadások római büntetőjogból = Sáry Pál, Előadások a római büntetőjog köréből, Miskolc 2011.
- Schulz, Aktivlegitimation = Fritz Schulz, Die Aktivlegitimation zur *actio furti* im klassischen römischen Recht, SZ 32 (1911) 23-99.

Sirks, D. 47.2.21 and *contrectatio* = Boudewijn Sirks, D. 47.2.21 and *contrectatio*, in: *Fides, humanitas ius. Studii in onore di Luigi Labruna VII*, Napoli 2007., 5193-5210.

Szomora, A tettességről = Szomora Zsolt, A tettességről, in: *Tudományos diákköri szemle* (szerk. Badó Attila - Bóka János), Szeged 2003. 73-130.

Thomas, *Furtum* = Joseph Anthony Charles Thomas, *Furtum pignoris*, TR (Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenes) 38 (1970) 135-162.

Wolf, Lanx = Joseph Georg Wolf, Lanx und licium, *Sympotica* Wieacker, 1970.

Zimmermann, The Law of Obligations = Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford 1996.

Zlinszky, Római büntetőjog = Zlinszky János, *Római büntetőjog*, Budapest 1997.⁷